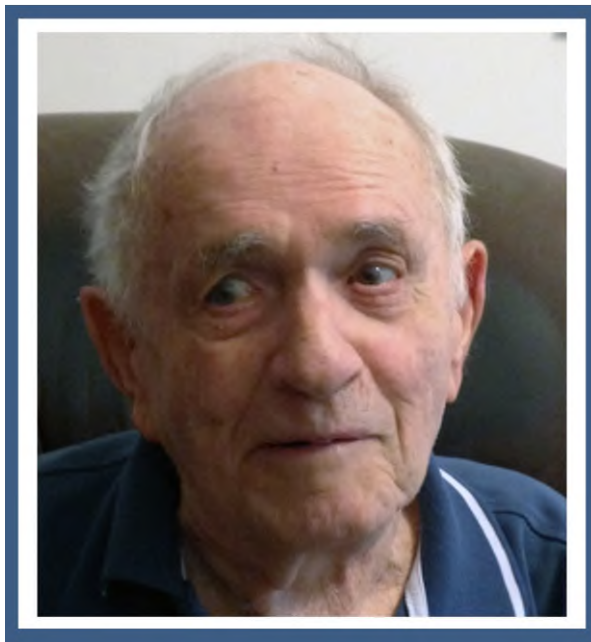

נצנוצי זיכרונות

חיים של אהבה צחוק ודמע

סיפורו

של

נפתלי רוזן (רוזנטל)

תוכן

3	מבוא
5	הוריי
9	תקופת הנעורים
9	גותה
10	בויטן
11	ארנסדורף
15	המסע לארץ
15	מריון בקר
16	אנשים טובים
18	ברכבת לוינה
20	פטרונקה
21	בספינה אוראנוס על הדנובה
23	על האונייה פסיפיק
25	הכניסה לארץ
25	על הפאטריה
27	מחנה המעצר בעתלית
30	רמת דוד
34	כפר המכבי
36	מרים
47	הפתעות
49	החיים כמשפחה בקיבוץ
50	שיחותיי עם הארנבת
54	השילומים מגרמניה
55	מציאות וחלום בערבוביה
56	ילדיי ונכדיי
57	אחרית דבר

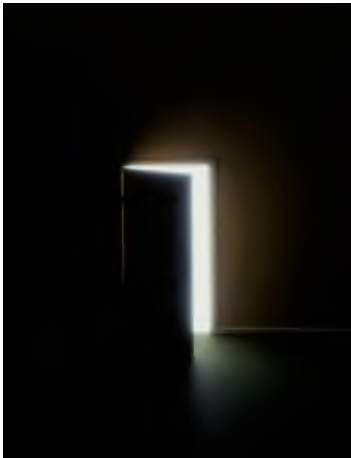
אני יושב בחדרי שנמצא בקצהו של פרוזדור. בכל יום מביט אל הפרוזדור, רואה את דלתות החדרים הנמצאים משני צדיו וחושב על תחנות חיי.

החיים הם כאלה שאדם קם בבוקר ופרושות לפניו דרכים רבות. הוא עומד לפניו, מתלבט באיזו מהן ילך. במהלך חייו ייתקל בדלתות רבות, את חלקן יפתח בעצמו ואת חלקן יפתחו אחרים עבורו. מעל אחת הדלתות אני רואה אור מהבהב. אני פותח את הדלת ולפניי פרוזדור ארוך ואורו עמום. אני מתחיל ללכת בו. אני הולך ומתבונן לאן אני הולך. בדרכי נפתחת לפעמים דלת משמאל, לפעמים מימין. אני מציץ מבעדן. לעתים אני משתהה מעט בפתח הדלת, לעתים אני נכנס פנימה, עושה סיבוב וחוזר לפרוזדור, ולעתים אני נשאר שם זמן רב ורק אז חוזר לפרוזדור. תמיד אני חוזר אליו. לפרוזדור שאני הולך בו מצטלב פה ושם פרוזדור נוסף ואני פוגש אנשים אחרים. לעתים אנחנו מתעכבים ומשוחחים, הולכים כבדת דרך יחד ועושים דברים יחד, ולעתים נפרדות דרכינו במפגש פרוזדורים אחר. אנחנו שומרים על קשר עין או על קשר של זיכרון, ושבים ונפגשים עם אנשים אחרים. ויש כאלה שמלווים אותי עד היום, ואנחנו הולכים זה לצד

אני בפרוזדור שלי המשיק לפרוזדור שלו.

כך הלכתי בפרוזדור שלי והגעתי לקצהו. בסוף הפרוזדור ניצבת דלת. אי אפשר לפותחה מבפנים. רק מבחוץ יפתחו לי אותה. ליד הדלת ניצב כיסא ואני מתיישב עליו. אני מחזיר פניי אל הפרוזדור שהלכתי דרכו ועכשיו הוא ברובו מואר. קטעים אחדים בו מוארים באור זוהר, אחרים אפלוליים יותר וישנם גם קטעים חשוכים. אני מביט אחורנית על הדרך שעשיתי, שולח יד לגעת בחלקים אחדים, ומחלקים אחרים מתעלם.

הוריי

אמי

רחוק, בתחילת הפרוזדור עומדת אימא שלי, לינה לבית מישלביץ'. להוריה, נחום וצ'ירלי, היו ארבע בנות. אימא היתה השנייה בסדר הבנות. היא נולדה בלייפציג (Leipzig)

לייפציג

שבגרמניה ב- 1896 והתגוררה שם עם בני משפחתה.

ליד אמי עומד אבא שלי, יעקב בן נפתלי רוזנטל. אבא נולד בצ'רנוביץ' (Czernowitz), בוקובינה. בתקופת הולדתו של אבי היתה בוקובינה שייכת לקיסרות האוסטרו-הונגרית, ועם פירוק הקיסרות בסוף מלחמת העולם הראשונה היא סופחה לרומניה במסגרת

צ'רנוביץ'

"רומניה הגדולה". היום מחולק חבל ארץ זה בין רומניה ואוקראינה. בהמשך, במלחמת העולם השנייה, סופחה העיר צ'רנוביץ' לברית המועצות ומאז התמוטטות הגוש הסובייטי שייכת העיר לאוקראינה. אבא נולד ב- 1 בינואר 1889. את תאריך לידתו המיוחד (היום הראשון של השנה האזרחית) אני זוכר על אף שלא נהגו אצלנו לחגוג ימי הולדת. הוא היה בן יחיד להוריו לאחר שאחותו שנולדה אחריו נפטרה בלידתה. אמו נפטרה בגיל צעיר ואביו נשא לאישה את אחותה, דודתו של אבי, דורה, וממנה היה לאבי אח נוסף. את סבי מצד אבי לא הכרתי, הוא נפטר לפני שנולדתי אבל את דורה ואת דודי הנוסף הספקתי להכיר. ב- 1911, בהיותו כבן 22, היגר אבי לגרמניה וחי שם יחד עם דודתו דורה שהיתה אמו החורגת ועם אחיו בעיר גותה (Gotha), מרחק של כשעתיים נסיעה מלייפציג. גותה ממוקמת ממש במרכזה של גרמניה וכונתה בשל כך "הלב של גרמניה". עוד אציין שאחרי מלחמת העולם הראשונה עם פירוק הקיסרות היה על אזרחי בוקובינה לבחור בין השתייכות לרומניה או לאוסטריה ובהתאם לכך לשאת את הדרכון הרלבנטי. אבי החליט שלא לבחור באף אחת משתי האפשרויות ולכן קיבל דרכון ניטרלי. זה היה

מסמך ששימש אך ורק כתעודת זהות אך לא אפשר לבעליו זכות מעבר בין מדינות או כל זכויות אזרחיות אחרות. למעשה אבי היה חסר אזרחות כלשהי. למעמד מוזר זה היתה

גותה

השפעה גם עליי בהמשך דרכי, כפי שעוד יסופר.

הוריי נפגשו ב- 1918 בעיירת המרפא קרלסבד שהיתה שייכת אז לאימפריה האוסטרו-הונגרית. היום שייכת העיר לצ'כיה ושמה קרלובי וארי (Karlovy Vary) והיא ידועה במעיינותיה המינרליים ובמרחצאותיה החמים. אימא שלי הגיעה לשם עם אביה שכתוצאה

קרלובי וארי

ממחלת הסכרת שלקה בה התעוורר ונהג לנפוש שם. אבא שלי הגיע גם הוא לשם ושם הם הכירו זה את זה. זמן מה אחר כך הגיע אבא לביתה של אימא בלייפציג וביקש את ידה. הם נישאו ב- 1919, וב- 27 בנובמבר 1920 נולדתי אני. בהתחלה הם התגוררו בלייפציג

ושם אני נולדתי אך כבר בינקותי עברנו לגור בגותה, מקום מגוריו של אבי. בגותה נולד אחי אלפרד (שמואל) שצעיר ממני בשלוש שנים וחצי.

הוריי קיימו בית לא דתי אך מסורתי. אבי לא עישן וגם לא נסע בשבת אבל הלך ללא כיסוי ראש. האוכל בבית היה כשר ואני זוכר את אימא מכשירה את הבשר במלח לפני בישולו. אני עצמי נהגתי במשך תקופה מסוימת להתפלל קריאת שמע (שמע ישראל) בכל

הוריי, 1940-1941

ערב עד שפסקתי מכך. כמובן שחגגנו את כל החגים היהודיים כמו ראש השנה, פסח ויתר החגים וצמנו ביום הכיפורים.

לצערי, למעט תמונה או שתיים אין לי תמונות של הוריי. המעט שישנן נשלחו על ידי אמיי אל אחי והוא שהביא אותן לארץ כשהגיע לכאן.

תקופת הנעורים

גותה

עד גיל שש הייתי בבית ואחר כך יצאתי ללמוד בבית ספר יסודי. הייתי היהודי היחיד בבית הספר, עד שגם אחי הגיע ללמוד בבית הספר והיינו שנינו היהודים היחידים שם.

בכיתה ח', בשנתי האחרונה בבית הספר, הגיע יום אחד מונח חדש לכיתה. הוא היה בחור צעיר לבוש במדי הנוער ההיטלראי (Hitlerjugend). כמובן שכולם נעמדו והצדיעו במועל יד כנהוג. לאחר שהתיישבנו בחזרה במקומנו שאל אותנו המורה אם יש יהודים בכיתה. אני הצבעתי והמורה אמר שאותו לא מעניין

מה קורה ברחוב, בכיתה כל תלמידיו שווים, ולמחרת אף הופיע ללא המדים. בשנת הלימודים האחרונה בבית הספר ניתנו שיעורי דת, וכשכל התלמידים למדו שיעור דת דאג בית הספר למורה מיוחד שלימד אותי תנ"ך. נוהג זה היה קיים בכל בתי הספר שבהם היו תלמידים יהודים. כל זה היה כמובן לפני עליית היטלר לשלטון, אם כי אני חייב לציין שגם לאחר עליית הנאצים לשלטון ב-1933 ועד לסיום לימודי ועזיבתי את גותה שנה לאחר מכן, אני, באופן אישי, לא הרגשתי גילויי אנטישמיות לא בבית הספר וגם לא בעיר. את שיעורי התנ"ך בבית הספר קיבלתי כרגיל עד סוף שנת הלימודים האחרונה, החנויות של היהודים ובתי העסק היהודיים פעלו בעיר כרגיל וניהלו חיי מסחר רגילים. גם אבי שעבד לפרנסתו כסוכן יינות ונסע ממקום למקום במסגרת עבודתו המשיך בפעילותו הרגילה. המצב השתנה בליל הבדולח ועל כך אספר בהמשך. עוד קודם לכן, לקראת יום הולדתי ה-13, למדתי בעזרת מורה פרטי את הלימודים הנדרשים לקראת טקס בר המצווה שלי. ונוסף על כך הוריי הביאו לי מורה לעברית שלימד אותי גם קריאה וכתובה בעברית. ב-1934, בהיותי בן 14, סיימתי ללמוד בבית הספר היסודי, ומשום שלהוריי לא היו האמצעים הכספיים הנחוצים להמשך הלימודים סיימתי למעשה ללמוד בבית ספר בכלל.

מכיוון שהפסקתי את לימודי ובגותה לא היה לי כל עיסוק החלטתי להירשם ללימודי מסגרות בעיר בויטן (Beuthen). בויטן השתייכה באותה תקופה לשליזה העליונה שהיתה ישות עצמאית ונפרדת מגרמניה. "הסכם המיעוטים" שנחתם לאחר מלחמת העולם הראשונה ושנועד להגן על זכויות המיעוטים, ובכללם היהודים, אפשר להם תנועה בין המדינות, וכך יכולתי לנסוע לבויטן. היום שייכת העיר לפולין.

אני זוכר שיום לפני נסיעתי הלכתי עם אבא בשוק כשפתאום הוא פנה אליי ושאל

אני כבן 14

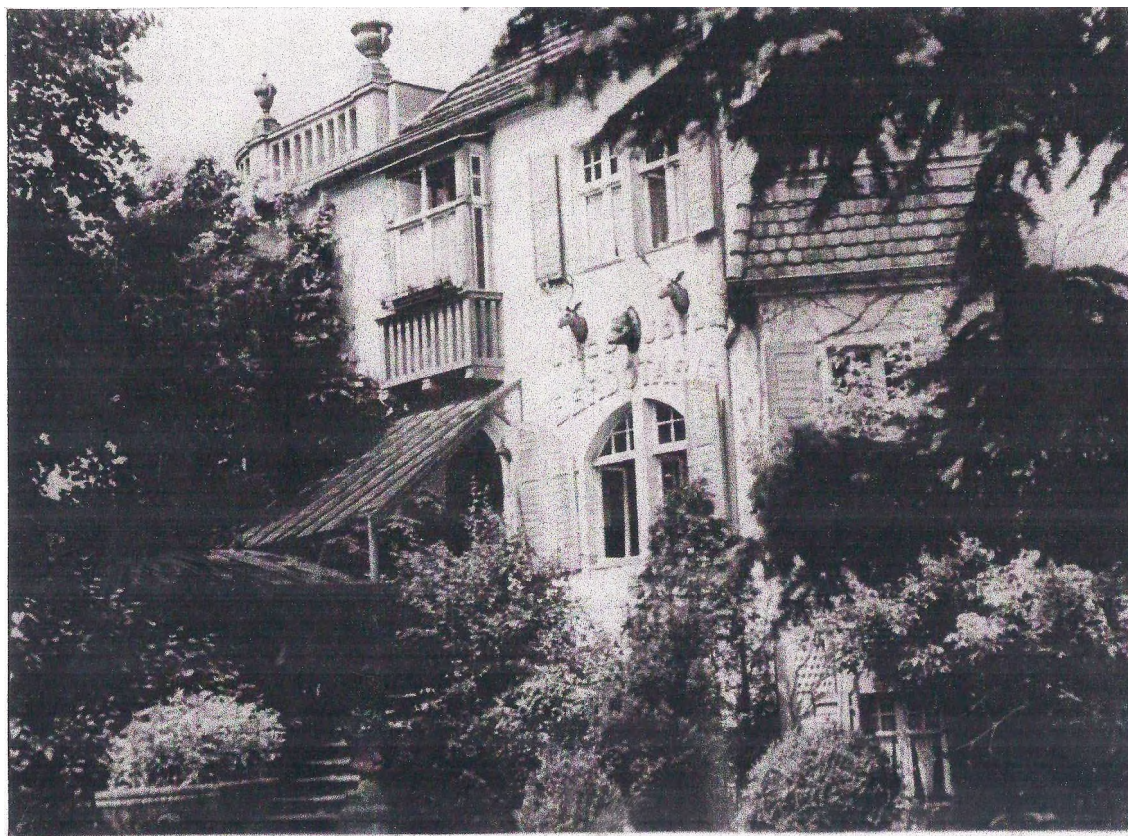
אותי: "תולה, וכך כוניתי מראשית ינקותי, בהתחלה נפתולה, ומשם הגיע תולה) אתה באמת רוצה לנסוע מהבית?" אני עניתי שאני חייב לצאת לדרכי העצמאית, ובגותה אין תעסוקה עבורי. הוריי ליוו אותי לתחנת הרכבת ולאחר שנפרדתי מהם נסעתי לבדי לבויטן, מרחק של כ- 800 קילומטרים מעירנו. למדתי שם מסגרות והייתי שוליה של מסגר. הייתי בן ארבע עשרה וחצי, הנתק מהבית היה עבורי קשה ביותר והגעגועים גברו. הקשר היחיד שהיה לי עם משפחתי היה קשר של מכתבים כי טלפונים לא היו אז וביקורים לא התקיימו בגלל המרחק הרב. אני זוכר שבהיותי שם שמעתי בקרבת מקום את הרכבת עוברת וגעגועיי העלו דמעות בעיניי. שהיתי בבויטן כעשרה חודשים ואז הוחזרתי הביתה כי הסכם המיעוטים הסתיים וכל מיעוט גורש חזרה לארצו.

בתקופה זו הצטרפתי לתנועת הנוער מכבי הצעיר שהיתה תנועת הנוער היהודית האחרונה שקמה בגרמניה לפני עליית הנאצים לשלטון. לאחר עלייתם לשלטון התירו הנאצים לתנועות הנוער היהודיות להמשיך את פעילותן, אך ציוו עליהן להתארגן במסגרת גג של ארגון "החלוץ", ארגון שנוסד בגרמניה כבר ב- 1923, ועליו הם הטילו פיקוח מתמיד. בשנים הראשונות לשלטונם ראו השלטונות הנאציים בתנועות הנוער הציוניות מסגרת רצויה המביאה להגירת היהודים מגרמניה, ועד 1940 אף התירו להם להקים באופן חוקי חוות הכשרה ציוניות.

נשארתי בבית כארבעה חודשים וב- 2 בדצמבר 1936, בהיותי בן שש עשרה יצאתי לחוות הכשרה בארנסדורף (Ahrensdorf). ארנסדורף היה כפר חקלאי קרוב לברלין ובמרחק נסיעה של כשעתיים וחצי מעירי. בחווה זו התרכזו מטעם תנועת מכבי נערים ונערות יהודים בני 15 עד 17 יחד עם מדריכיהם לתקופה של שנתיים ימים. בתקופה זו

הבית שגרתי בו בהכשרה בארנסדורף

למדנו ועבדנו בחקלאות וכמו כן למדנו לימודים שהתמקדו בזיקה עמוקה לארץ ישראל ולציונות, ולמדנו גם עברית. זאת היתה הכשרה לקראת הגשמת החלום לעלות לארץ ישראל, ומטרתה הייתה להכין אותנו לחיים בקיבוץ. בני הנוער שעברו את גיל 18 וסיימו את ההכשרה כבר חיפשו דרכים לעלות לארץ ישראל. על נושא ההכשרות החקלאיות והעלייה לארץ היו אחראים המשרדים הארצישראליים בערים השונות באירופה וזאת מטעם ההסתדרות הציונית בארץ ישראל שקידמה וניהלה את פעילות ההתיישבות בארץ. לצורך זה הוקמו התארגנויות ותנועות הנוער השונות כמו החלוץ, השומר הצעיר ועוד. בחוות ההכשרה בארנסדורף גרנו בבית שהיה בית הקיץ של תעשיין לא יהודי שגר בברלין והוא השכיר אותו לתנועת החלוץ. תנועת החלוץ ייעדה את הבית למגורים עבורנו. המקום היה חדש ונפתח רק חודשיים לפני הגעתי. הבנות גרו בחדריהן והבנים חלקו אולם אחד וישנו בו במיטות קומתיים. בבית הזה התגורר יחד עם אשתו גם אדם מטעמו של בעל הבית ותפקידם היה לתחזק את הבית, לתקן את הטעון תיקון ולשמור על שלמות הבית. לאדם זה תהיה חשיבות מיד בהמשך.

באוגוסט 1938 התפרסמה על ידי תנועת החלוץ רשימה של פליטים יהודים שהתאפשר להם לנסוע לדנמרק ולעבוד שם. שמי אמנם הופיע ברשימה אלא שכזכור לא היה לי דרכון שכן אבי היה פליט חסר נתינות ולא הונפק לו כל דרכון. החלטתי לנסות להוציא דרכון רומני. הלכתי לשגרירות רומניה וסיפרתי שאבי נולד בצ'רנוביץ' שברומניה ורק בגיל 22 עבר לגרמניה. אחרי בדיקת הנושא ותשלום כסף רב הנפיקו לי דרכון רומני. אחרי שעזבתי את השגרירות הבחנתי ששם משפחתי בדרכון החדש היה לוי כשם משפחתי של סבתי מצד אבי לפני נישואיה. חזרתי לשגרירות ושם הוסבר לי שמכיוון שסבי וסבתי מצד אבי לא נישאו באופן פורמלי על פי חוקי המדינה אלא נישאו אך ורק ברבנות על פי ההלכה היהודית אזי בנם, אבי, יקבל בתעודותיו הרשמיות את שם המשפחה של אמו מלפני נישואיה לאביו. שם משפחתי הקודם של אמו היה לוי. וכך קיבלתי את דרכוני החדש על שם נפתלי לוי. בסופו של דבר הוחלט בשגרירות שהשם לוי יישאר בדרכון אך הוסף לו גם שם המשפחה של אבי ושלי, רוזנטל. כשאגיע בהמשך לישראל אמחק מדרכוני את השם לוי. חודשיים אחרי שקיבלתי את הדרכון הרומני נקראתי שוב לשגרירות הרומנית בברלין ונדרשתי להחזיר את הדרכון. לא ברור לי מדוע נדרשתי לעשות כך וייתכן שהדבר היה כבר קשור להיותי יהודי. נשארתי ללא דרכון אך מכיוון שלא יכולתי להיות ללא ניירות מזהים כלשהם ביקשתי לקבל בחזרה את הדרכון

הניטרלי שהיה ברשותי קודם לכן. לשם כך הלכתי למשרד הפנים שנמצא על יד ברלין שהיה אז כבר באחריותו של הגסטאפו. והם שנתנו לי שוב את הדרכון הניטרלי שלי. עם דרכון לא-דרכון זה עליתי אחר כך באופן לא לגאלי לארץ.

הקבוצה שיועדה לצאת לדנמרק יצאה כבר ואני נשארתי בארנסדורף כחצי שנה נוספת. אחר כך עברתי לחווה אחרת וממנה יצאתי כחצי שנה אחר כך למסע לארץ ישראל שעליו ארחיב בהמשך את הדיבור. בתוך אנשי הקבוצה שיצאו לדנמרק היו לי כמה חברים טובים ועם אחד מהם גם נשארתי בקשר קרוב כל השנים עד לפטירתו. בדנמרק עבדו אנשי הקבוצה בחקלאות אצל איכרים שונים והיו שם למעשה עד תום המלחמה. לאחר סיום המלחמה הקימו שם חלקם משפחות ונשארו לחיות בדנמרק וחלקם עזבו לארצות אחרות. רק משפחה אחת מתוכם עלתה לישראל. בין מי שנסעו לדנמרק היה גם אחי, אלפרד. הוא היה אז בן 13 שנים ועזב לדנמרק במסגרת קבוצת ילדים בני פחות מגיל 14 שהוצאו מגרמניה גם הם על ידי תנועת החלוץ. אחי נשאר בדנמרק עד 1949 ואז, בהיותו כבן 25, עדיין רווק, התנדב למח"ל (מתנדבי חוץ לארץ) והגיע לארץ. על פגישתנו המפתיעה אספר בהמשך.

בליל ה- 9-10 בנובמבר 1938 אירע פוגרום יזום ביהודי גרמניה, פוגרום הידוע בכינויו "ליל הבדולח". פעילי המפלגה הנאצית הרסו כמעט את כל בתי הכנסת ברחבי המדינה,

בית הכנסת בברלין לאחר "ליל הבדולח"

הרסו בתי קברות יהודיים רבים וכמו כן הרסו בזו וסגרו אלפי חנויות ובתי עסק שהיו בבעלות של יהודים, כולל בית העסק של אבי. יותר מ- 30,000 גברים יהודים נעצרו ונשלחו למחנות ריכוז. בליל הבדולח לא הייתי בבית. הייתי בארנסדורף. המדריכים בארנסדורף

קיבלו התראה מהמוסדות היהודיים על כך שאנשי הגסטאפו יגיעו גם אלינו כדי לעצור את הבחורים שהם בני 18 ומעלה, אלא שהם לא הגיעו אלינו. אני זוכר שחשבנו הרבה מהי הסיבה שאנשי הגסטאפו לא הגיעו אלינו לארנסדורף והעלנו ספקולציות שונות על כך. בסופו של דבר גיבשנו דעה שמה שגרם לכך היה העובדה שהאדם שהזכרתי קודם לכן כמי שהיו, הוא ואשתו, אחראים על שלמות הבית שגרנו בו, היה מיודד עם שוטר המקוף המקומי. תפקידו של שוטר המקוף היה לשמור על הסדר הציבורי באזור ובין היתר לפטרל על גבי אופניו בין שתי עיירות שהיו סמוכות אחת לשנייה, טרבין (Trebbin) ולוקנוואלדה (Luckenwalde), ושהיו במרחק נסיעה של כחצי שעה מארנסדורף. כנראה שהאדם הזה והשוטר החליטו שהשוטר יגיע על אופניו לשתי עיירות אלה ובכל אחת מהן יאמר לאנשי הגסטאפו שחוות ארנסדורף שייכת לעיירה האחרת ומשם יוצאים אליה באותו לילה. בין אם כך היה ובין אם אחרת, התוצאה היתה שבאותו לילה, ליל הבדולה, אנשי הגסטאפו לא הגיעו אלינו לחווה ואיש מהבחורים הבוגרים שבינינו לא נעצר.

באותו זמן לא ידעתי מה קורה בבית. בשלב מאוחר יותר נודע לי שהגסטאפו היו גם בביתנו ועצרו את אבי ללילה אחד. כל הגברים האחרים נלקחו מהמעצר למחנה ריכוז אך אבי, משום מה, ועד היום לא ידוע לי מדוע, שוחרר לביתו. זה היה לילה חורפי וגשום ובבית המעצר אבי חלה בדלקת ריאות. למעשה מאז אותו לילה הוא לא חזר לאיתנו, שכב במיטה ולא יצא יותר מן הבית. הוא גם עישן הרבה, דבר שלא הוסיף לבריאותו. כמה חודשים אחר כך, בקיץ, זמן מה לפני יציאתי לארץ, באתי הביתה לביקור. מצאתי אותו שוכב על הספה, ואני זוכר שפנה אליי ואמר לי: "תולה, הרבה זמן אני כבר לא אחיה". הוא החזיק מעמד בצורה כזאת שלוש שנים נוספות ונפטר ב- 1 בינואר 1942, בדיוק ביום הולדתו ה- 53.

המסע לארץ

מריון בקר

במרס 1939 נפרדתי בתחנת הרכבת ממריון בקר חברתי ואהובתי. את מריון הכרתי בהכשרה בארנסדורף. היינו שם יחד כשנתיים וחצי אבל הידידות בינינו התחילה רק בשנה האחרונה לשהותנו שם. ב- 23 במרס 1939 עזבה מריון את גרמניה לפלשתינה במסגרת "משק הפועלות". במסגרת זו הוכשרו נשים צעירות, בדרך כלל עולות חדשות ורווקות, לעבודה חקלאית ולניהול משק חקלאי עצמאי לפרנסתן, גם בקיבוצים ובמושבים בארץ וגם בארצות מוצאן טרם עלייתן לארץ. משק הפועלות הייתה אחת הדרכים של החלוצות

להשתלב במעגל היצירה החקלאית. בדרכנו לתחנת הרכבת עברנו בביתה שבברלין ומריון נפרדה מאמה, ואני עוד זוכר שהיא "הזהירה" אותי ואמרה לי שלאימא שלה יש אוזניים טובות... מריון נתנה לי את כתובתה העתידית בפלשתינה, אולי בתקווה שאגיע לשם אחריה. אני לעומת זאת לא חשבתי דבר וחצי דבר בעניין קשר עתידי אתה. הייתי צעיר מדי למחשבות כאלה, אם כי היה ברור לי לחלוטין שאעלה גם אני לארץ. בהגיעה לפלשתינה התגוררה מריון במשק פועלות בעיינות, ליד רחובות. היום משמש המקום ככפר נוער. בהמשך היא עברה להתגורר בקיבוץ שיבולת, קיבוץ באותו אזור שהיום כבר לא קיים ואחר כך עברה להתגורר בקיבוץ דגניה. עד לעזיבתי את גרמניה התכתבנו ואני זוכר את מכתבה שבו הודיעה לי שהיא מצטערת אבל היא פגשה בחור אחר והיא מתחנת אתו. לא הספקתי להשיב למכתבה כי בינתיים יצאתי גם אני למסעי לארץ. ייתכן שהזמן הרב יחסית שארץ מסעי שינה את תכניותיה. מכל מקום בהיותה בדגניה, ושנינו רווקים עדיין, ביקרתי אותה בביתה. היה נחמד מאוד להיזכר בנעורינו אבל שום רומנטיקה לא התעוררה בעקבות פגישתנו המחודשת. מריון נישאה פעמיים והתאלמנה פעמיים. יש לה שתי בנות. אנחנו כבר לא שמרנו על קשר אבל לפני כמה שנים אשתי, שידעה על קשריי אתה בעבר, דרבנה אותי לדרוש בשלומה. התקשרתי לביתה כמה פעמים ולא נענית. לאחר שהתקשרתי למזכירות הקיבוץ הוברר לי שלרוע המזל מצבה הרפואי בכי רע והיא איננה מסוגלת אפילו לשוחח בטלפון. אינני יודע מה מצבה היום ואם היא עדיין בין החיים.

אנשים טובים

נפרדתי ממריון ונסעתי ברכבת בחזרה לעיירה טרבין כדי להגיע לארנסדורף. כנראה שהייתי עייף מאוד כי נרדמתי ברכבת ולא ירדתי בתחנה הנכונה. כשהתעוררתי התברר לי שהגעתי ללוקנוואלדה שהיתה התחנה הסופית. ירדתי מן הרכבת ונכנסתי לאולם ההמתנה. השעה היתה חצות הלילה, הרכבת הבאה לטרבין היתה אמורה לצאת רק למחרת בבוקר ולא ידעתי מה לעשות. פתאום ניגש אליי מוכר הכרטיסים שכנראה הבחין במצוקתי והציע לי לישון על הספסל בתחנה ובבוקר לצאת ברכבת לטרבין. הסכמתי להצעתו בשמחה. למחרת בבוקר הוא הגיע למקום, הביא לי טרמוס קפה וסנדוויץ'. הודיתי לו מאוד, עליתי על הרכבת ואת האדם הטוב הזה לא פגשתי יותר.

בתוך הקושי שהיה קיים בתקופת נערוטי בגרמניה היו גם אנשים טובים כדוגמת השוטר שסיפרתי עליו ומוכר הכרטיסים בתחנת הרכבת בלוקנוואלדה. אדם נוסף כזה היה הרברט הידלר. ב-1939 היה הרברט הידלר נער בלוקנוואלדה. אני ידעתי על קיומו אם כי לא הכרנו זה את זה. בתקופת המלחמה הוא מלאו לו 18 שנים, כמו כל הצעירים הגרמנים הוא התגייס ולחם בברית המועצות כחייל בצבא הגרמני. בסיום המלחמה הוא נשבה על ידי הרוסים ושהה בשבי הרוסי במשך ארבע שנים. לאחר תקופת השבי הוא שוחרר, חזר לעיר מגוריו שהשתייכה לגרמניה המזרחית והצטרף למפלגה הקומוניסטית השלטת. הוא למד והתפתח, עשה דוקטורט בידיעת הארץ והרצה באוניברסיטה העממית. יום אחד, זה היה כאן בכפר המכבי ביום נישואיו של בני יעקב, ב-1993, שלוש שנים לאחר נפילת הקומוניזם ואיחוד גרמניה, פנה אליי אחד מחבריי ואמר לי שמישהו מלוקנוואלדה חיפש אותי. הוא נתן לי מספר טלפון ואני כמובן התקשרתי. התברר שזהו הרברט הידלר. הוא סיפר לי שאחרי האיחוד הוא החל מתעניין בגורל הנערים והנערות היהודים, כ-250 במספר, שהיו רשומים בין השנים 1936-1941 במשרד הפנים של העיר, שהיא עיר מחוז במדינת ברנדנבורג. הוא לא הכיר איש מהם אך ניסה לאתרם ולבדוק מה עלה בגורלם במלחמה ולאחריה. במשך שנים רבות הוא חיפש אחריהם ולא נתן לעצמו מנוח עד שאיתרם, בארץ ובארצות אחרות. במסגרת חיפושיו הוא גם ביקר בארץ כמה פעמים ונפגשנו. עד היום אנחנו בידידות ומשוחחים מפעם לפעם בטלפון. הידלר גם פעל להקמת אנדרטה לזכרם של מי מהנערים ומהנערות האלה שנספו בשואה. עוד התברר לי שאת הארכיון הרב שיצר במהלך שנות חיפושיו מסר הידלר לסופר שוויצרי

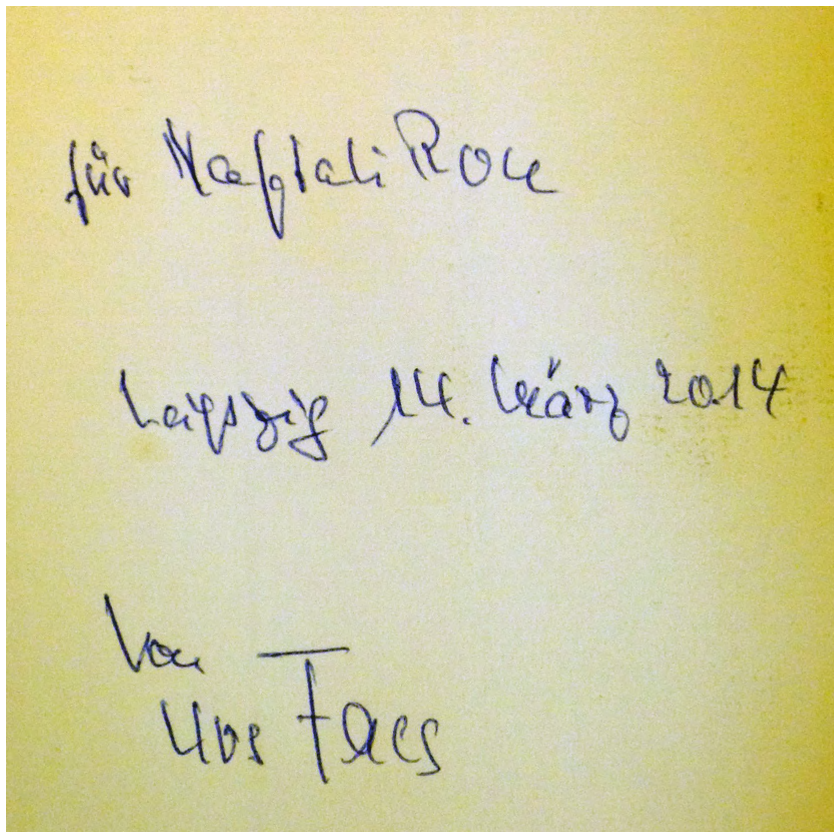

בשם אורס פייס (Urs Faes), ועל רקע החומר שקיבל לרשותו כתב הסופר רומן בשפה הגרמנית בשם "Sommer in Brandenburg" ("קיץ בברנדנבורג"). הוא גם שלח לי עותק של הספר ובו הקדשה עבורי.

אורס פייס (Urs Faes)

ברכת לוינה

בבוקר ה- 27 בדצמבר 1939, כארבעה חודשים לאחר פרוץ המלחמה, קיבלתי הודעה מהמשרד הארצישראלי להגיע אל משרדיהם בברלין. באותו זמן שהיתי מזה כשלושה חודשים בחוות הכשרה אחרת, חוות וינקל, ששכנה ליד העיירה פירסטנוואלדה (Fürstenwalde) הקרובה גם היא לברלין, ושימשתי שם מורה לידיעת הארץ. עם קבלת ההודעה ארזתי לעצמי תרמיל קטן, מצאתי זוג אופניים ורכבתי עליהם מרחק של כעשרה קילומטרים מהחווה עד לתחנת הרכבת בפירסטנוואלדה, השארתי שם את האופניים שייתכן שמחכים לי באותו מקום עד היום, ונסעתי ברכבת לברלין למשרד הארצישראלי. ועוד באותו היום, בשעה 18.55 בתחנת הרכבת בפרידריך שטראסה שבברלין עליתי על רכבת לוינה בדרכי לפלשטינה. כך החל מסעי לארץ ישראל.

מכיוון שיציאתי היתה חפוזה ביותר לא הגעתי שוב לגותה ולא נפרדתי מהוריי. הפעם האחרונה שפגשתי אותם היה בביקורי בגותה כמה חודשים קודם לכן ואז, כפי שסיפרתי, מצאתי את אבי חולה מאוד. באותו ביקור נתתי להם את כתובתה של מריון בפלשטינה כפי שקיבלתי אותה ממנה. היה ברור שגם אני אעלה לארץ בעתיד הקרוב וזו היתה הכתובת היחידה בארץ שהיתה ברשותי. בברלין התגוררה מכרה שלי ואם זיכרוני אינו מטעני ביקשתי ממנה למסור להוריי שאני עוזב את גרמניה בדרכי לפלשטינה. אינני יודע אם אמנם מסרה להם זאת או לא, אבל ביקורי הקודם בבית היה הפעם האחרונה שראיתי את הוריי.

בתחנת הרכבת בפרידריך שטראסה התוודעתי לזוג יהודים שהיו מבוגרים ממני. שמם היה גוטהלף וגם הם היו בדרך לוינה בדרכם לפלשטינה. היו להם מזוודות רבות ומכיוון שלי היה רק תרמיל קטן עזרתי להם עם המזוודות שהיו להם. אולי בתמורה לכך הם הזמינו אותי להצטרף אליהם לתאם במחלקה הראשונה. מכיוון שלא היה באפשרותי לקנות כרטיס נסיעה במחלקה זו גוטהלף שילם עבורי מכספו למבקר הכרטיסים כשזה הגיע אלינו, וכך ישבתי אתם באחד התאים המפוארים של המחלקה הראשונה. התא היה ריק כשנכנסנו אליו ואני התיישבתי בנוחות במושב שליד החלון. הרכבת עצמה היתה מלאה בחיילים גרמנים שעשו דרכם לחזית המזרחית, לפולין, לאחר חופשת חג

המולד. הרכבת התחילה לנסוע ופתאום נפתחה דלת התא שלנו ושני קצינים גרמנים עמדו בפתח והביטו בנו בשתיקה. הם היו אנשים גדולים, גם בגודלם הגופני, גם בלבושם הכבד וגם בדרגותיהם הגבוהות. אני מיד פיניתי את מקומי שלייד החלון ועברתי לשבת ליד הדלת. בני הזוג גוטהלף ישבו בשקט ולא אמרו דבר. התברר שאנחנו נכנסנו לתא הזה מתוך טעות והקצינים הם שקנו אותו לנסיעתם. הם נכנסו לתוך התא, הורידו את מעיליהם הכבדים והתיישבו. לאחר זמן מה התפתחה בינינו שיחה. "לאן אתם נוסעים?", שאלו בגרמנית ולגביי אף תהו איך ייתכן שבחור צעיר איננו מגויס לצבא. ואני, נער בן 19, לא ראיתי טעם לשקר ועניתי את האמת: "אנחנו בדרכנו לפלשתינה". "איך תגיעו לפלשתינה?", שאלו, ואני עניתי שנפליג על הדנובה עד הים השחור ושם נעלה על אוניות שיביאו אותנו לנמל חיפה. "תשכחו מהדנובה", אמרו לנו הקצינים, "הדנובה קפואה ואי אפשר לשוט בה". כל הדרך שוחחתי אתם. סיפרתי להם על פלשתינה, על הקיבוצים ועל תכניותיי בארץ. הם היו ידידותיים מאוד. בני הזוג גוטהלף השתתפו בשיחה מעט, ייתכן שהיו עסוקים בתפילה שקטה שהכל יעבור בשלום... כשהגענו לפולין לברסלאו, כעבור כשבע-שמונה שעות, ירדו מהרכבת כל החיילים, וגם הקצינים החביבים שלנו. הם איחלו לנו כל טוב, ונסיעה טובה (Gute Rease). ייתכן אפילו שלחצו את ידינו בידידות. היום אפשר לומר שבעזרת השם (גוט הלף) ובברכת הדרך מהצבא הגרמני יצאתי לפלשתינה. אלא שהדרך לשם עוד תהיה ארוכה.

פטרונקה

כעבור שבע-שמונה שעות נסיעה נוספות, בערך בשעה 22.00 הגענו לווינה. ירדנו מן הרכבת ונציגים מטעם התנועה היהודית חיכו לנו. המתנו במקום כעשרים וארבע שעות ולמחרת התברר שהקצינים הגרמנים צדקו. הדנובה אכן היתה קפואה ולא היתה אפשרות להפליג בה. וכך, במקום להעלות אותנו על ספינות הסיעו אותנו באוטובוסים עד ברטיסלבה (Bratislava) שבסלובקיה שנמצאת במרחק של כשעת נסיעה מווינה, קרוב מאוד לגבול האוסטרי. בברטיסלבה המתינו לנו שלושה חיילים סלובקים, אנשי משמר ההלינקה (Hlinková Garda), והם הסיעו אותנו לפטרונקה (Patronka) הצמודה לברטיסלבה. משמר ההלינקה היה למעשה הצבא של מפלגת העם הסלובקית, ונקרא כך על שמו של אנדרי הלינקה שהיה מנהיג המפלגה בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה. זה היה ארגון ימני קיצוני אשר התייצב לימין גרמניה הנאצית ופעל נגד יהודים ונגד מתנגדי

המשטר האנטישמי בצ'כוסלובקיה. מדי הארגון היו שחורים כמו מדי האס. אס. ואנחנו

די נבהלנו כשראינו אותם לראשונה. אנשי המשמר גם שמרו עלינו בתקופת שהותנו במחנה בפטרונקה. לשמחתנו התברר שהחיילים שליוו אותנו ושמרו עלינו במחנה היו ידידותיים ונחמדים מאוד. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה בפטרונקה בית חרושת לתחמושת, אך כשהגענו לשם המקום

היה עזוב ונטוש והמוסדות היהודיים שכרו אותו לצורך שהייה מאולתרת של העולים לפני עלייתם על אוניות ההעפלה. את מסע העלייה שלי ושל אלפי הפליטים היהודים בתקופה זו מימנו המוסדות היהודיים. הם שילמו כספים לכל מי שסייעו לנו בדרכנו, העבירו אותנו גבולות וכדו', אנשים שהיו ברובם מקומיים ולא יהודים. הגענו לפטרונקה בלילה. היה חושך וקור מקפיא, הכל מכוסה שלג ובוץ. הוכנסנו לאולם גדול. היו בו כבר

כמה מאות אנשים שהגיעו לפנינו. באולם היתה ערימה גדולה של חבילות קש, ונאמר לנו להשתמש בקש כמיטות. לקחתי ערמת קש שתספיק לי כדי לשקוע בה ואולי גם למצוא בה מקלט מהקור המקפיא. הכל היה קפוא, ואני זוכר שחשבתי פעמיים לפני שהלכתי לשירותים. אני גם זוכר שחליתי שם, אולי כתוצאה מהקור הנורא. חומי עלה וגרוני צבה. "אנגינה קשה" קבע הרופא, והכניסו אותי למשך כשבועיים למבנה שהיה במקום וששימש מעין חדר חולים. פטרונקה היתה מעין מחנה פתוח וניתן היה להיכנס ולצאת ממנו. כשהתברר לנו שנשהה במקום תקופה די ממושכת חיפשתי, יחד עם כמה אנשים נוספים שהתחברנו בינינו בדרך, מקום מגורים אחר מחוץ למחנה ולמחנה היינו מגיעים כדי לאכול. לארוחות, כמו לכל שאר הוצאותינו המשותפות, דאגו המוסדות היהודיים. הארוחות הגיעו למחנה ממסעדה בברטיסלאבה, המסעדה היחידה הכשרה שהיתה עדיין קיימת במקום. אני גם מצאתי עבודה והרווחתי כמה פרוטות שתמורתן קניתי לעצמי דברים שונים. אני זוכר שגם יצאנו לבילויים והלכנו למשל לקולנוע. שהינו בפטרונקה עשרה חודשים ובמהלם התחברתי עם כמה בחורים וינאים ויחד אתם את כל הדרך במסעי לארץ. בקיץ הודיעו לנו שעומדים להחזיר אותנו לארצות המוצא שלנו כי התשלום עבור הוצאותינו ושהייתנו שם הופסק. האיום בהחזרתנו לגרמניה כנראה עשה את שלו, המוסדות חזרו לשלם עבורנו ובכך נחסכה ממני ומכמה מחבריי הבריחה שתכננו לבצע. שהינו בפטרונקה כמעט עשרה חודשים.

בספינה אוראנוס על הדנובה

בעשרה בספטמבר 1940 נלקחנו לנמל הדנובה בברטיסלאבה שם המתינו לנו שלוש ספינות נהר יפות: אוראנוס, מלק ושנברון. שלוש הספינות האלה נרכשו בהסכמת השלטון הנאצי על ידי המוסדות היהודיים לצורך העברת יהודים על הדנובה לרומניה לחוף הים השחור. עד שהתקבלה בינואר 1942, בוילה ונזה שליד ברלין, תכנית "הפתרון הסופי" ליהודי אירופה עודד השלטון הנאצי את יציאת היהודים מגרמניה, ולשם כך גם אפשר את קיומן של תנועות הנוער הציוניות ואת חוות ההכשרה השונות. במסגרת הרצון לגרש את היהודים משטח המדינה הסכימו הנאצים להפלגת ספינות אלה כשהן עמוסות יהודים במורד הדנובה אל הים השחור. הספינות אף נשאו את דגל צלב הקרס, דגלה של גרמניה

הנאצית. את כל זה ידעתי יותר מאוחר, ואני זוכר שבאותו זמן לא הבנתי איך ייתכן שהגרמנים אפשרו ליהודים לצאת מגרמניה ועוד בחסות דגל צלב הקרס. ההסבר של השלטון להסכמתו להפלגת הספינות היה שבדרך במעלה הדנובה בחזרה לברטיסלאבה עליהן להחזיר פליטים גרמנים שנמצאים ברומניה. כך תפסו הגרמנים "שתי ציפורים במכה אחת" ועוד ללא תשלום מכיוון שההפלגה עד הים השחור מומנה על ידי ארגון הג'וינט האמריקאי.

אני עליתי על האוראנוס. בזמן ההפלגה על הדנובה פגשנו בעיירה קלאדובו (Kladovo) שנמצאת על שפת הדנובה בסרביה (המקום היה שייך אז ליוגוסלביה) קבוצת יהודים מהמשלוח הקודם שהתעכבו במקום. את חלקם הכרתי מגרמניה. כשחלפנו על פניהם בספינה הם נופפו לנו לשלום מגדת הנהר. כל חברי הקבוצה ההיא עוכבו במקום זמן

רב מדי עד שכבר לא ניתן היה לצאת מגרמניה. בהמשך הם נתפסו על ידי הנאצים והוצאו להורג. אירוע קשה זה ידוע בכינויו "פרשת קלאדובו-שאבאץ". 1200 מעפילים יצאו בנובמבר 1939 מגרמניה ומאוסטריה בדרכם לארץ ישראל ועקב בעיות בנתיבי העלייה היטלטלו במשך כשנה וחצי בין שני הכפרים קלאדובו ושאבאץ שביוגוסלביה (היום סרביה). רק כ- 150 בני נוער מתוכם הצליחו לצאת לארץ ישראל עם הגעת סרטיפיקטים מעטים, וכל היתר, למעט שישה שברחו, נתפסו בידי הנאצים ונרצחו ביוגוסלביה. ההפלגה על האוראנוס ארכה כעשרה ימים אבל חלפה כשנה וחצי מאז שעזבתי את גרמניה

ברכבת עם בני הזוג גוטהלף ועד שהגענו לנמל טולצ'אה (Tulcea) שברומניה על חוף הים השחור.

על האונייה פסיפיק

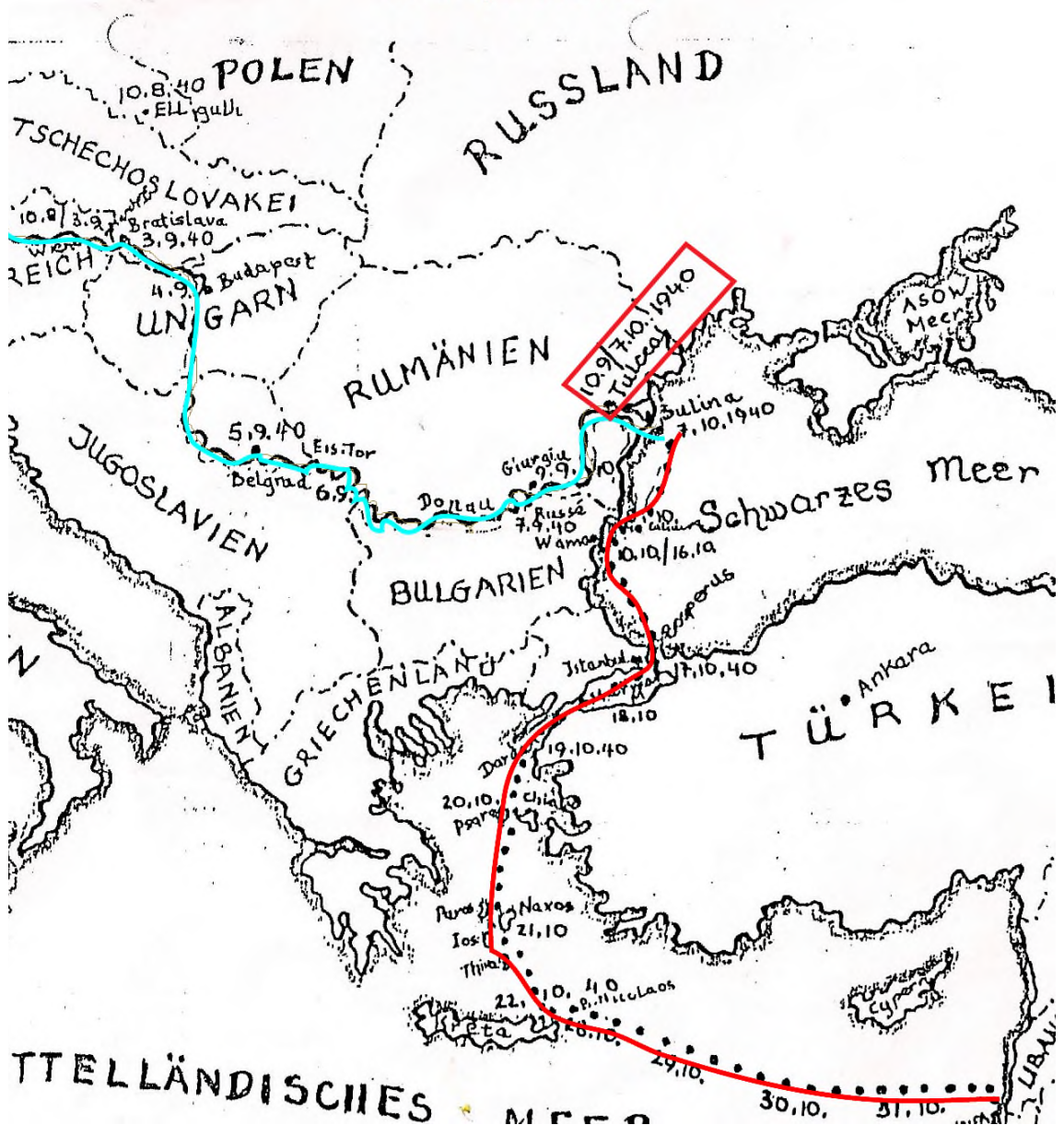
בנמל טולצ'אה חיכינו כשלושה שבועות עד שהתארגנו צוותי המלחים, יוניס כולם, לאוניות שהיינו אמורים להפליג בהן לפלשתינה, ובספטמבר 1940 עזבנו את אירופה בשלוש אוניות: פסיפיק, מילוס ואטלנטיק. אלה היו אוניות יוניות ישנות שבמקור שימשו להובלת בקר. גם הן נרכשו בהסכמת השלטון הנאצי ובמשך תקופה ארוכה הן שופצו והותאמו לנשיאת אלפי הפליטים היהודים שגורשו מגרמניה. אני, כמו רוב האנשים שהיו על האוראנוס, עליתי על הפסיפיק. הפעם הפלגנו תחת דגל פנמה. בינתיים הצטרפו אלינו לאונייה עוד ועוד אנשים. היינו כ- 700 איש על אונייה שיכולה לשאת הרבה פחות. הדבר גרר צעקות חוזרות של רב החובל: "לעבור לשמאל!" "לעבור לימין!" בכל פעם שבצד אחד של האונייה התקבצו יותר מדי אנשים איימה האונייה להתהפך. הצפיפות על האוניות היתה קשה מאוד. גם התנאים הסניטריים היו בלתי נסבלים. היה בלתי אפשרי לישון בבטן האונייה ואני ישנתי כל הזמן על הסיפון. באוקטובר עברנו לים התיכון. כשהגענו לווארנה (Varna) שעל חוף בולגריה עוכבה האונייה על ידי כוחות המשטרה או הצבא הבולגרים שהיו פרו-יהודים ורצו להוציא מבולגריה יהודים רבים ככל האפשר לפני הגעת הגרמנים לארצם ובכך להצילם. למרות התנגדות הקפטן מפאת הצפיפות הם הצליחו להעלות על הפסיפיק כשלושים-ארבעים יהודים נוספים אזרחי בולגריה.

במהלך הדרך אזל הפחם ששימש כדלק לאונייה והאונייה הגיעה לכרתים כדי לתדלק. לשמחתנו הרבה זכינו שם מצד אנשי האי לקבלת פנים חגיגית ונעימה. לא רק שהסכימו לתדלק את האונייה ולספק לנו מזון להמשך דרכנו אלא שדאגו לכך שנערות יחוללו לפנינו. זה היה בהחלט מרענן. עגנו שם כמה שעות מבלי לרדת מהאונייה והמשכנו בדרכנו לחיפה. האונייה המשיכה בהפלגה והגיעה לקפריסין, שהיה המקום האחרון שניתן היה לתדלק בו לפני ההגעה ליעד הסופי. אלא שהבריטים ששלטו בקפריסין סירבו לאפשר לנו זאת והאונייה המשיכה בדרכה מבלי לתדלק. במהלך הדרך עד חיפה נאלצנו

לפרק את כל הקרשים שהיו על האונייה ושריפדו את שלד הברזל שממנו האונייה היתה עשויה ולשרפם כדי לייצר דלק לאונייה. כנגד זאת "זכינו", למיטב זיכרוני כבר מקפריסין, ללווי צמוד של ספינות משמר בריטיות. וכך, באחד בנובמבר 1940, בכוחות אחרונים, הגיעה האונייה, שבשלב הזה היתה למעשה רק שלד ברזל, לחיפה. באחד בנובמבר 1940 הגענו סוף סוף לחופי חיפה. יומיים אחרינו הגיעה לנמל האונייה מילוס. האטלנטיק הגיעה רק כעבור כשבועיים.

הנתיב אל חוף ישראל

הכניסה לארץ

אני מביט בפרוזודור שלי. עכשיו חוף ימה של ישראל מואר וזוהר כמו אז ומבטיח גדולות. אני מרכז מבטי בחוף הים הזה הקולט אותי ואת חבריי אל הארץ הנכספת.

ישראל! אנחנו בשערייך!

על הפאטריה

נכנסנו לנמל חיפה בליווי ספינות בריטיות. אלא שלא הרשו לנו לרדת אל החוף. לא רחוק מאתנו עגנה אונייה ענקית ובאותו זמן לא ייחסנו לה שום משמעות. אפילו את שמה לא ידענו אז. בהמשך התברר לנו שזו היתה הפאטריה, אוניית נוסעים צרפתית גדולה שלאחר כניעת הצרפתים לגרמנים היא הוחרמה על ידי הבריטים. הבריטים החליטו להשתמש באונייה זו כאוניית גירוש והתאימו אותה למטרה זו, והתכוונו להעביר אותנו אליה ולהגלות אותנו לאי מאוריציוס. אלא שבאותו זמן לא ידענו דבר על תוכניתם זו. נשארנו על הפסיפיק כמה ימים ואז נאמר לנו על ידי הבריטים שהפאטריה היא אוניית חיטוי ומכיוון שהתנאים הסניטריים שהיו לנו במשך ההפלגה שארכה כחודש ימים היו קשים ביותר יעבירו אותנו לפאטריה כדי להתנקות מכל הלכלוך והזוהמה שנדבקו אלינו. אני זוכר שכשעלינו על הפאטריה שהיתה אונייה יפה מאוד התפלאנו למראה הדרגשים שהיו עליה שלא התאימו לגודלה וליופיה של האונייה ולא נראו כשייכים לה. בשלב הזה התחלנו לחשוש מפני גירוש והתחילו שמועות שנגורש לאוסטרליה. עלינו על הפאטריה כל אנשי הפסיפיק והמילוס. במשך הזמן התארגנו לקבוצות וראשי הקבוצות הדריכו אותנו להתחיל בהפגנות קטנות נגד הכוונה לגרש אותנו. בלילה עלינו על הסיפון וצעקנו בקול רם בעברית "אנחנו לא רוצים להגיע לאוסטרליה, אנחנו רוצים להיות בארץ ישראל!" גם שרנו את "התקווה". לא כולם ידעו עברית אבל כולם ידעו את מילות השיר. אני הייתי בין היחידים שדברתי עברית של ממש. למדנו עברית בהכשרה ועוד כילד בבית ידעתי להתפלל וגם קיבלתי שיעורים פרטיים בקריאה וכתובה בעברית וגם קראתי בתנ"ך. כך חלפו כשלושה שבועות בשלב מסוים נאמר לנו על ידי ראשי הקבוצות שעלינו להפגין באופן יותר מומחש. הוחלט שלמחרת בבוקר בשעה 09.20, על פי אות מוסכם שיינתן לנו, נקפוץ כולנו מהסיפון אל הים. ואמנם, למחרת בבוקר, ב- 25 בנובמבר 1940, בשעה היעודה עמדנו כולנו, כמאה איש ויותר, במקומות שונים על הסיפון והבטנו בים

הכחול מגובה של כ- 12 מטרים. כשניתן האות מאחד מראשי הקבוצות שעמד על גשר האונייה קפצנו כולנו לים. אני זוכר היטב שבהיותי עוד באוויר, בשניות המעטות האלה, שמעתי קול פיצוץ. חשבתי שהבריטים יורים עלינו. לא ידעתי אז שאנשי ההגנה הטמינו בירכתי האונייה חומר נפץ. יותר מאוחר התברר שכל אותו הזמן נעשו בארץ מאמצים על ידי אנשי ההנהגה הציונית וההגנה למנוע את גירוש המעפילים, וזו גם היתה הסיבה לכך שהפאטריה התעכבה בנמל ולא יצאה לדרכה לאי מאוריציוס במשך כל הימים האלה. אבל לאחר שכל המאמצים למנוע את יציאתה כשלו החליטו ראשי "ההגנה" לחבל באונייה כדי לעכב את הגירוש. הכוונה היתה לגרום פיצוץ קטן באונייה כהפגנת כוח וכמחאה נגד הכוונה לגרשנו. אלא שהפיצוץ פער חור גדול מאוד בדופן האונייה. האוניה הענקית נטתה על צדה והאנשים שעמדו בצד שהאונייה נטתה אליו, וגם אלה שנלכדו בתאיהם, טבעו כולם. רק משום שהמים בנמל היו רדודים לא שקעה האונייה כולה במים. בסך הכל מצאו את מותם באירוע עצוב זה מעל 250 איש. אבל באותו זמן לא ראיתי ולא ידעתי שהאונייה שקעה על צדה ושהיו נספים רבים מבין העולים. את הניצולים שהיו על האונייה לקחו הבריטים למחסנים בנמל ומיד אחר כך הם נשלחו לעתלית. אותי, כמו גם את חלק מחבריי שקפצו למים כמוני, משו כעבור דקות אחדות מתוך המים. שוטרים בריטים שהיו על ספינות המשמר במים הושיטו לעברי מוט ברזל שאת קצהו חיברתי לגומי של מכנסיי ובאמצעות המוט משו אותי מתוך המים אל אחת מספינותיהם. כך משו אותנו, 33 איש, מתוך המים והעבירו אותנו לחוף. אחד מהקופצים למים, שלא היה שייך לגרעין שלי, רודי פרל, שחה עד החוף והשוטר הבריטי שהיה שם החמיא לו באומרו "Very good sportsman". את רודי פרל, שאחר כך שינה את שמו לראובן מרגול, הכרתי בפטרונקה והתיידדנו שם. פרט לבגדים שלבשתי על גופי, מכנסי ספורט קצרים וחולצה משובצת כחול לבן, לא היה עמי כמובן שום ציוד. היו בינינו ארבע בנות ואת כולנו לקחו למשטרת הנמל שם הוכנסנו לאולם גדול. שהינו שם 24 שעות איזומותי כי לא היה לנו מים לשתות ולא היו שירותים במקום והיתה צחנה רבה. אחרי 24 שעות הוצאנו מן האולם והועברנו בין שתי שורות של חיילים בריטים שהחזיקו בידיהם טומיגאנים כאילו אנחנו פושעים מסוכנים. רק אז ראיתי את הפאטריה שקועה על צדה במים ויכולתי להבחין שהצד שבו עמדתי על הסיפון היה הצד ששקע במים. וכך, בזכות הקפיצה למים, קיבלתי את חיי, פעם נוספת, במתנה.

שריד הפאטריה, נמצאים במוזאון ההעפלה וחיל הים בחיפה

הפאטריה שקועה על צדה בנמל חיפה

מחנה המעצר בעתלית

מהנמל הועברנו למשטרת חיפה ששכנה במקום שהיום עומד בניין צים, והוכנסנו לשניים או שלושה תאי מעצר. שם כבר קיבלנו מהמוסדות היהודיים בגדים להחלפה. בכל יום יומיים הועברנו שוב למשטרת הנמל ונחקרנו. אני זוכר שנשאלתי שאלות כמו איפה עמדתי

מחנה המעצר בעתלית

על האונייה לפני הקפיצה למים, מי עמד לידי, ממי קיבלנו את ההוראה לקפוץ ושאלות רבות נוספות. אני גם זוכר שלא אמרתי את האמת. לא אמרתי שקפצתי למים ואמרתי דברים אחרים. החוקר היה אנגלי והמתורגמן היה יהודי מפרנקפורט שעבד אצל הבריטים. דיברתי גרמנית והמתורגמן תרגם את השאלות ואת התשובות אבל אינני יודע אם תרגם נכון ואם דייק. נחקרנו במשך כשבועיים.

ב- 27 בנובמבר 1940, כיומיים אחרי שהועברנו לתאי המעצר במשטרת חיפה, חגגתי את יום הולדתי העשרים.

אחרי שבועיים בבית המעצר בחיפה הועברנו גם אנחנו לעתלית, שם שהו כל אנשי הפסיפיק והמילוס ששרדו את פיצוץ הפאטריה. הם היו במחנה שחולק בין נשים וגברים. הצד הימני שימש את הנשים והצד השמאלי שימש את הגברים ובין שני החלקים היו גדרות תיל. שם, בעתלית, נתקלנו אנחנו בחלק הטרגי של המסע. כשהגענו התברר לנו שרבים מהאנשים שם המתינו לבואנו בקוצר רוח. הם קיוו לראות בינינו את יקיריהם שאבדו במהלך הפיצוץ של הפאטריה. הם הגיעו אלינו והתחילו לשאול אותנו שאלות, אם ראינו את יקיריהם ואם יש בידינו פיסת מידע על גורלם. ולצערנו העמוק לא יכולנו לעזור אף לא לאחד מהם. זה היה מעמד קשה ביותר לראות את האנשים הללו שלמעשה הבינו מאתנו שיקיריהם לא שרדו את הפיצוץ או טבעו בים. אחר כך קיבלנו ציוד ראשוני שכלל מיטות, מזרנים, שמיות ובגדים. בכל צריף היו כ- 30 איש ואנחנו הצטרפנו לצריפים השונים. במשך הזמן התגבשו בצריפים חבורות חבורות. התחלנו להתרגל לחיים במקום. למדנו עברית, למדנו שירים חדשים, נוצר הווי חברתי וגם חברויות רומנטיות. כל העולים, פרט לנו, שהו בעתלית כשנה. בספטמבר 1941 התחילו לשחרר את האנשים. ראשונים השתחררו מי שהיתה להם כתובת להגיע אליה בארץ. הבריטים דרשו זאת כדי שהעולים לא ייפלו לנטל עליהם, כבעלי השלטון בארץ. אני יודע שבני הזוג גוטהלף שאתם התחלתי את מסעי לארץ היו אף הם בעתלית אך לא פגשתי אותם שם. הם שוחררו מהמחנה בין הראשונים מכיוון שבתם שהתה כבר אז בארץ והיתה להם כתובת להגיע אליה.

אנחנו, 33 חברים ובכללם גם אנשי ההנהגה שהיו אתנו, שקפצנו מהפאטריה לים והגענו באיחור לעתלית, הושארנו במקום ולא שוחררנו עם כולם. קיבלנו צריף מיוחד, צריף מספר שמונים, והיינו שם כחודשיים נוספים. בשלב מסוים הופצה שמועה שהבריטים רוצים להגלות אותנו ולא היה ברור לאן. היה מדריך שהגיע אלינו כל שבוע שבועיים ללמד אותנו עברית. שמו היה גיורא יוספטל, לימים חבר כנסת וגם שר מטעם מפא"י, ועל שמו קרוי "המרכז הרפואי יוספטל באילת". הוא אמר לנו שיעשו הכל כדי למנוע את הגלייתנו ולהוציא אותנו מעתלית, אפילו תוך שימוש בכוח. בסופו של דבר לא היה צורך בזה. התקבלה החלטה על ידי מנהיגי ההסתדרות הציונית והבריטים להשאיר אותנו

בארץ. ב- 27 בדצמבר 1941 שוחררנו מעתלית. אני זוכר שבאותו יום ירד הרבה גשם
ואנחנו רקדנו בחוץ בגשם. נרטבנו עד לעצמות. נלקחנו לחיפה לבית הפועלים ברחוב
החלוץ. מישהו מהעירייה קיבל שם את פנינו, ערכו לכבודנו מסיבה והושמעו ברכות ואחר
כך הלך כל אחד לדרכו.

רמת דוד

הגרעין שאני השתייכתי אליו הצטרף לקיבוץ רמת דוד והיה כבר שם. לכן החלטתי, יחד עם שני חברים נוספים מהגרעין שהיו אתי, עדי פלגנשטיין ופרד ריבנזפט (בהמשך שינינו שלושתנו את שמותינו לשמות עבריים), להגיע ישר לרמת דוד. עוד לפני שהגענו הצטרפו לגרעין ארבע או חמש נערות שהגיעו לרמת דוד כמה שנים קודם לכן במסגרת עליית הנוער. לקראת בואנו הובטח להן שיגיעו שלושה "חתיכים" המוחזקים עדיין בעתלית. נקשרה סביבנו הילה של הרפתקנות וגבורה. כשהגענו ישבו כולם בחדר האוכל סביב מקלט הרדיו והמתינו לבואנו. אני מתאר לעצמי את אכזבתן של הנערות כשהגענו שלושתנו, רטובים עד לשד עצמותינו, קרחים ובמצב גרוע למדי אחרי כל התלאות שעברנו בדרך. זה היה בינואר 1942, היה יום חורפי מאוד ואת פנינו קיבלו גשם חזק ובוץ עמוק בכל מקום. קיבלתי אוהל ובתוכו חיכו לי שמיכות רטובות לגמרי. הכל היה ספוג מים.

מיד לאחר הגעתנו לקיבוץ קיבלנו הודעה ששלושתנו, כמו כל 33 החברים נעצרנו על ידי הבריטים ונחקרנו על ידיהם טרם העברתנו לעתלית, מוזמנים להגיע לתל אביב לישיבה של הסוכנות בראשותו של דוד בן גוריון ששימש אז יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית. עדי פלגנשטיין, פרד ריבנזפט ואני נסענו באוטובוס, דרך נקודת הביקורת של הבריטים בצ'ק פוסט, לתל אביב והגענו לישיבה. אינני זוכר כמה מחברינו האחרים הגיעו אבל אני זוכר שזיהיתי במקום את בן גוריון. הוא פנה אלינו, בירך אותנו ושאל אותנו כמה שאלות. בשלב מסוים הוכנסו לחדר שני אנשים והבנו שהם חזרו לארץ מפולין. אחר כך התברר לנו שהם התגוררו בארץ ונסעו לבקר את משפחותיהם בפולין ובעקבות המלחמה נתקעו שם. חזרתם לארץ התאפשרה משום שכנראה הם היו בעלי אזרחות פלשתינית והגרמנים והבריטים הסכימו על החלפתם בשני אזרחים גרמנים שהוחזרו תמורתם לגרמניה. הם דיברו קצת ואז התבקשנו בנימוס רב לצאת מן החדר. אחר כך התברר לנו שהם מסרו לנוכחים דיווח על המתרחש בפולין ועל גורל היהודים תחת המגף הנאצי. זו היתה הפעם הראשונה שנודע לי ולחבריי מה קורה ליהודים באירופה באותם ימים.

ברמת דוד בחרתי לעבוד ברפת. העבודה היתה קשה בעיקר בגלל "קצרים" ואי הבנות שהיו לנו עם הוותיקים בקיבוץ. הם היו מבוגרים מאתנו ולא מצאנו שפה משותפת אתם.

בקיץ 1942, כחצי שנה לאחר הגעתנו, החלטנו לעזוב את המקום ולהקים קיבוץ חדש. שלחנו מתוכנו שליחים לקצווי הארץ כדי לבחון ולהחליט להיכן כדאי ללכת, אבל בסופו של דבר נשארנו ברמת דוד חורף נוסף. בתקופה זו יצאתי לשני טיולים בארץ. רצינו לטייל ולהכיר את הארץ. באותה תקופה היה קל לטייל בארץ כי אפשר היה להתארח בכל קיבוץ שהגעת אליו בטיולך. תמיד היתה מוכנה מיטה לאורח, היה אוכל וההרגשה היתה שאתה ברוך בבואך. לטיול הראשון שהיה בן שלושה-ארבעה ימים בלבד יצאתי עם כמה מחבריי ובמהלכו הגענו לדגניה ב' שם פגשתי להפתעתי את בן דודי ברנרד גרינבאום (דב גבעון) וגם את מריון בקר, הנערה שנפרדתי ממנה על הרציף באירופה פרידה קשה של אוהבים כפי שסיפרתי בתחילת סיפורי. בטיול השני שארך כשלושה שבועות טיילתי עם חבר מהקבוצה שלי ברמת דוד בשם רודי ליאון. החלטנו לטייל בארץ ואולי גם להתגייס לצבא הבריטי. לצבא הבריטי לא התגייסנו אבל את הטיול השלמנו, והגענו גם לרעננה. היה שם גרעין של אנשים שהיו אתנו בפאטריה ובעתלית. בהמשך הם עברו לקיבוץ גלעד שברמות מנשה אבל באותו זמן הם היו ברעננה במחנה שהיה ממוקם על ראש גבעה. זה היה בספטמבר 1942, לפני יום הכיפורים, וביום הכיפורים היינו אצלם במחנה. למחרת ירדנו למטה לתחנת אגד ועל הספסל בתחנה ישב אדם. שאלנו למעשיו במקום והוא אמר לנו שהוא מחכה לבנו. לדבריו הבן הגיע לארץ באונייה פאטריה אבל עדיין לא הגיע הביתה. הוא אמר שהוא מחכה לו בתחנת האוטובוס כי אולי הוא יגיע. אנחנו ידענו שבנו היה בין ההרוגים באסון הפאטריה, ואני זוכר את ההרגשה הרעה שאפפה אותנו למראה האב המחכה לבנו, בנו שלעולם כבר לא יגיע.

באוגוסט 1942 קיבלתי מסמך פורמלי שהועבר אליי באמצעות הצלב האדום. במסמך כתבה אמי בכתב ידה כמה מילים שבהן הודיעה לי על פטירתו של אבי. המסמך נערך בשלושה בינואר 1942 והגיע אליי רק בספטמבר אותה שנה, שמונה חודשים לאחר שנשלח. הכתובת שהופיעה על המסמך היתה כתובתה של מריון בקר ביישוב שיבולת כפי שמסרתי בזמנו להורי, אלא שבאותו זמן היא כבר התגוררה בדגניה ועברו חודשים רבים עד שהמכתב הגיע, דרכה, אליי. אבי נפטר בשניים בינואר 1942, יום לאחר יום הולדתו החמישים. במכתב ביקשה אמי שאקרא קדיש על אבי המת, אלא שבקיבוצי כלל לא היה קיים בית כנסת ואני נמנעתי מלמלא את בקשתה. אני יודע שבאוגוסט 1942, כשהמכתב הגיע לידיי, גם אמי כבר לא היתה בין החיים. היא נהרגה באחד ממחנות ההשמדה שבאזור לובלין בפולין. אדם שהיה גר בעיר סמוכה לגותה עירי חקר את גורל

Deutsches Rotes Kreuz
Präsidium / Auslandsdienst
Berlin SW61, Blücherplatz 2

22 JAN 1942 * 235180

ANTRAG

an die *Agence Centrale des Prisonniers de Guerre, Genf*
— Internationales Komitee vom Roten Kreuz —
auf Nachrichtenvermittlung

REQUÊTE

de la *Croix-Rouge Allemande, Présidence, Service Etranger*
à l'*Agence Centrale des Prisonniers de Guerre, Genève*
— *Comité International de la Croix-Rouge* —
concernant la correspondance

1. Absender Frau Lina Sara Rosenthal
Expéditeur G o t h a , Lucas Cranachstr. 1

bittet, an

prie de bien vouloir faire parvenir à

2. Empfänger Naftali Rosenthal
Destinataire c/o Marion Becker
Schiboleth / Palestine
Rechowoth P O B 55

folgendes zu übermitteln / *ce qui suit:*

(Höchstzahl 25 Worte!)
(25 mots au plus!)

Liebster T u l e,
Papa am 2. Januar -13. Tebeth - leider
gestorben. Sofort Kaddisch sagen.
H öffentlich geht es Dir gut.
Schreibe bald.

Küsse von Deiner
M a m a .

(Datum / date) 3.1.1942.

Lina Sara Rosenthal

(Unterschrift / Signature)

3. Empfänger antwortet umseitig
Destinataire répond au verso

הודעה על פטירת אבי

היהודים שחיו באזור מגוריי והוא שסיפר לי על כך.

היינו ברמת דוד חורף נוסף ואני זוכר שבדצמבר 1942 חגגנו שם את חג החנוכה. בכל ערב הגיע אלינו לאוהל יוני אחד שעבד כעגלון בשדה התעופה של האנגלים ברמת דוד. ושדה התעופה שימש את מטוסייהם של האנגלים כדי להגיע לאל-עלמיין, ואני זוכר שבכל יום ראינו שמטוס אחד חסר בלהק החוזר. היווני הזה, לא ידענו את שמו, הגיע אלינו בכל ערב וצפה בטקס הדלקת הנרות, הקשיב לשירי החנוכה ששרנו ולא שכח להביא עמו מיני כיבודים וגם סיגריות. הוא לא הבין דבר ממה שאמרנו ואנחנו לא הבנו את לשונו אבל הוא נראה שמח מאוד. כך הוא בילה אתנו את שמונת ימי החנוכה. כשהוא הגיע אלינו ביום התשיעי ולא מצא חנוכייה ונרות, הוא יצא מהאוהל וכעבור זמן מה חזר ובידו נר ענקי שהביא כנראה מהכנסייה היוונית. הדלקנו לכבודו את הנר ושרנו שוב את שירי החג. באותה שנה חגגנו תשעה ימי חנוכה, ונפרדנו מהאיש הטוב הזה ששמח יחד אתנו בחגנו.

כפר המכבי

במאי 1943 החלטנו סופית שאנחנו עוזבים את רמת דוד. בחרנו לעבור לקיבוץ כפר המכבי שנמצא במרחק של כ- 26 קילומטרים ממנו. אני הכרתי את הקיבוץ הזה היו בו באותו זמן חברים שלי שהיו אתי בארנסדורף והגיעו לשם בעליית הנוער, ונהגתי לבקרם. הפעם קיבלו את פנינו לא גשמים ובוץ אלא שדות טרשים וסלעים שהיו בכל מקום. ל- 170 תושבי

המקום היינו תוספת נאה של שלושים אנשים צעירים צמאים לעבודת ידיים. גם בכפר המכבי עבדתי ברפת במשך כחמישה חודשים, אבל חיידק הנדודים לא נתן לנו מנוח ובאוקטובר החלטנו שאם אנחנו חלוצים עלינו להקים מקום חדש מן ההתחלה.

הצעתי שנעבור לתקופת מה לנווה ים ונעבוד שם ויחד עם כעשרה חברים נוספים הגענו לנווה ים. הענף המרכזי בקיבוץ באותה תקופה היה דיג באמצעות סירות. עבדנו על

”ניסן” בנמל חיפה, 1945

שתי ספינות דיג שהיו שייכות לבית חרושת לשימורי דגים ”נון”. אני הייתי על הספינה ששמה היה ”נון” כשם החברה והיתה ספינה נוספת בשם ”ניסן” ועליה עבדו אחרים. הדיג בוצע באמצעות רשתות וזו היתה עבודה מפרכת מאוד. שהינו בים יום ולילה שעות ארוכות. היינו חשופים לשמש

הים תיכונית ורובנו, שלא היינו מורגלים בשמש כזאת, סבלנו קשות. שטנו לאורך החוף ולעתים גם עד עזה. בתל אביב פרקנו את סחורתנו והמשכנו בשיט עד חיפה ומשם היינו אמורים לחזור בהסעה לנווה ים. כל אחד מאתנו קיבל גרוש כדי שיוכל לשתות כוס תה עד הגעת ההסעה מחיפה לקיבוץ. אני זוכר שבאחת הפעמים כשעצרנו בתל אביב תקף אותי הצמא, והחלטתי לרדת לחוף ולחפש מקום שאוכל לשתות בו. השעה היתה עשר בלילה, ”חושך מצרים”, אין איש ברחוב, רק אני, אלוהים והחושך. לפתע ראיתי מרחוק ”לוקס” דולק ושמתי פעמי לים. למזלי זה אכן היה קיוסק. אמרתי בלבי שעכשיו אנחנו

קיוסק

ארבעה: אני, אלוהים, בעל הקיוסק וה"לוקס" שסילק את החושך.
"כמה עולה כוס סודה" שאלתי, ובעל הקיוסק השיב "גרוש".
התלבטתי לא מעט אם להוציא את הגרוש האחד שהיה שמור
אצלי לכוס התה, אבל הצמא הכריע את הכף. קניתי כוס סודה
והתענגתי על כל טיפה שלה. חזרתי לספינה שחיכתה לי וחזרנו בה
לחיפה. שוב קיבלתי גרוש. וכבר 72 שנה אני תוהה מה היה עליו,
האם קניתי בו כוס תה או שמרתיו ליום אחר? אינני זוכר.

באחד הימים נאמר לנו להגיע מוקדם מהעבודה כי חיים ויצמן, ששימש אז נשיא
הקונגרס הציוני, יגיע לביקור בנווה ים. אנחנו הגענו בזמן אלא שהסערה שהתחוללה
באותו יום מנעה מחיים ויצמן להגיע לקיבוצנו ולא פגשנו אותו.

כחמישה חודשים עבדנו בים ובמרס 1944 החלטנו שדי לנו מהים וחזרנו לכפר המכבי.
המקום היה כבר יותר מסודר ואפילו שני בתים בנויים עמדו על אדמת הקיבוץ. אבל אני
המשכתי לגור באוהל. נפרדתי מתנודות הים ושמחתי לחזור לרפת ולפרות שעומדות על
קרקע יציבה. באחד הימים הגיע לרפת ברוננו, יקה מכפר אתא, וביקש לקנות חלב כדי
למכור אותו לפועלים בבית החרושת אתא. מילאתי לו חלב בשני הכדים שהיו קשורים
על גבה של אתונו, והוא המשיך כדרך קבע לבוא ולקנות אצלי חלב. מרכוס, החמור שלנו,
ראה את אתונו של ברוננו ולא נשאר אדיש. בתחילה נער לעברה בביישנות, ומששבה
ובאה לבקרו אזר אומץ וקפץ עליה. פעמיים שפך את החלב שנמזג לכדים שעל גבה
ופעמיים שילם הקיבוץ עבור משובתו ומילא מחדש את הכדים...

מרים

אני מחזיר את מבטי אל הפרוזדור שלי, אל ניצוץ הזוהר באורו. זהו צומת שפרוזדור אחר חוצה בו את פרוזדורי. בפרוזדור האחר עומדת נערה רזה ומרושלת בלבושה, על אמת ידה מוטבע מספר. שוחחנו. היא זוכרת אותי משם, מהאדמה המקוללת ההיא שהשארנו מאחור. אני אינני זוכר אותה, אולי הניצוץ שזהר אליי מסנוור את זיכרוני. הניצוץ קורץ לי להשליך אליו דברים משלי כדי ללבות בו אש מחממת, ואני מבחין שהיא עושה כמוני. אני יודע שככל שנשליך, כל אחד בתורו, דברים לאש המבוערת תמשיך האש לחמם אותנו ולהאיר את סביבתנו. אני גם יודע שאם נשליך לתוכה את הכל בבת אחת תבער האש, גבהה ותשרוף את הכל, אולי גם אותנו, ותתכלה. אני מקפיד, לכן, להשליך לתוכה מעט בכל פעם, לשמרה שלא תדעך ושיהיה נעים להיות בסביבתה, והיא, מרים, עושה כמוני. ומה תאמרו על כך שהצלחנו לשמרה 63 שנים?

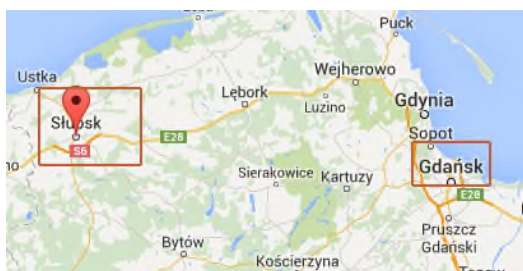
מרים ואני, 2010

זה הניצוץ שניתץ את קיר פרוזדורי, הרחיב אותו וכעת הוא מכיל גם את פרוזדורה. כעת, כשהפרוזדור רחב דיו, אפשר להכניס לתוכו אנשים נוספים, קטנטנים, שייצרו מתוכו פרוזדורים משלהם.

מרים נולדה בשלושים לאפריל 1922 לאוסקר ולרוזה אדל. היא נולדה בעיירה שנקראה

שטולפ (Stolpe), לא רחוק מהים הבלטי. העיר הגדולה הקרובה לעיירה היתה עיר הנמל דנציג (Danzig). באותה תקופה היה האזור שייך לגרמניה והיום הוא שייך לפולין. שטולפ

נקראת היום סלופסק (Slupsk) ודנציג נקראת היום (Gdansk). לאוסקר ולרוזה היו ארבע בנות: חנה הבכורה שלמעשה עברה לברלין והיתה המטפלת של הילדים של ראש הקהילה היהודית בברלין, מרים שאז נקראה מרגוט, אילזה וציפי. לרוזה, אימא של מרים, היו

ארבעה אחים: יעקב שלא גר באותה העיירה ולא דיברו עליו במשפחה בכלל, פיליפ, יוסף ואיזידור. האב אוסקר היה סוכן נוסע ובקושי השתכר לפרנסת בני ביתו, אבל אחיה של רוזה אשתו, משבגרו, עשו חיל בעסקיהם. הם עסקו בתחום העורות. הם הרבו בנסיעות לקניית עורות, עסקו בייבושם ובמכירתם והגיעו לעושר רב. פרט לאחד מהם, איזידור, שבשלב מסוים התחבר לבטינה ואחר כך גם נישא לה, הם היו רווקים וחיו בבית אחוזה גדול יחד עם אחותם רוזה, עם בעלה ועם ארבע בנותיהם. רוזה ניהלה את משק הבית.

בליל הבדולח, בין התשעה לעשרה בנובמבר 1938, נעצר אוסקר והושם במחנה הריכוז זקסנהאוזן (Sachsenhausen) שהיה בתקופת המשטר הנאצי מחנה הריכוז הראשי לאזור ברלין. בליל מעצרו לא היו ארבעת גיסיו בבית ולכן הם לא נעצרו. למרבה המזל אוסקר שוחרר אחרי חודש ימים תוך התחייבות לעזוב את גרמניה מהר ככל האפשר וכל עוד הדבר היה אפשרי. ואמנם, מיד עם שחרורו הוא החל לתכנן את עזיבת גרמניה. לשם כך הוא נזקק לאשרת כניסה למדינה אחרת אך אומות העולם, כמו ארצות הברית למשל, לא הקלו באותה תקופה על הגירת יהודים אליהן ונציגיהן בווינה וברלין לא סיפקו אשרות כניסה למי שביקשו זאת. יוצא דופן היה הקונסול הכללי של סין בווינה שהנפיק אשרות כניסה לשנחאי לכל דורש, גם למי שביקשו לנסוע למקום אחר אך נזקקו לאשרת כניסה כלשהי כדי לעזוב את גרמניה הנאצית. הוא סירב להיענות להוראות הממונים עליו שאסרו עליו להוציא אשרות כאלה בממדים כה נרחבים כפי שעשה והמשיך והנפיק מאות ואולי אף רבבות אשרות כניסה לסין. כך ארגן אוסקר לעצמו ולשלושת גיסיו, פיליפ, יוסף ואיזידור, אשרות כניסה לשנחאי, והם עזבו את גרמניה. את כרטיסי הטיסה שלהם שהיו יקרים מאוד שילמו הגיסים עבור עצמם ואילו אוסקר שלא היה ביכולתו לממן כרטיס טיסה מומן על ידי הקהילה היהודית. את אשתו וארבע בנותיו השאיר אוסקר מאחוריו,

בגרמניה. מעולם לא הבנתי את התנהגותו זו. כמובן שמרים ואני דיברנו על כך אבל גם מרים לא הבינה זאת ולא היה לה כל הסבר להתנהגותו של אביה. ההסבר היחיד, דחוק ככל שיהיה, העולה על דעתי עכשיו הוא שהקהילה היהודית אולי סירבה לממן את כרטיסי הטיסה של רוזה והבנות. אבל גם אז לא מובן מדוע שלושת הגיסים שהיו במצב כלכלי טוב מאוד לא מימנו בעצמם את כרטיסי הטיסה של אחותם ובנותיה, ועוד פחות מובן איך אוסקר העדיף להציל את עצמו ולא בחר להישאר עם משפחתו לגורל משותף. כבר כאן אציין שגם כעבור שנים רבות, כשאוסקר ושלושת הגיסים היו בארץ, נמנעה מרים מלברר אתם דברים אלו והמשיכה לשאת בלבה קושי לא פתור זה.

מרים למדה בבית הספר שבע שנים ואז, בהיותה כבת 13, סולקה מן הלימודים בשל היותה יהודייה. בערך כשנה היא עבדה בעבודות שונות בשטולפ ואז עברה להכשרה בחווה בארנסדורף. מרים הגיעה לארנסדורף אחרי שאני כבר עזבתי את המקום. אבל לפחות פעם אחת חזרתי לשם לביקור לפני שיצאתי למסע לארץ. היתה לי שם חברה ומיטתה היתה סמוכה למיטתה של מרים, כך התברר לי כעבור שנים ממרים, ומביקור זה מרים זכרה אותי. לדאבוני אני לא זכרתי אותם משם אבל הגורל הטוב הפגישנו בהמשך הדרך. מרים שהתה בארנסדורף עד מאי 1942. בארנסדורף היא שינתה את שמה ממרגוט למרים. כבר באביב 1941 נסגרו כל חוות ההכשרה כולל ארנסדורף אבל קבוצת נערים ונערות עדיין הושארה שם ומרים היתה ביניהם. הנערים והנערות שעזבו את החווה רוכזו במקום מסוים בברלין. חלקם הצליחו לעזוב את גרמניה בזמן ועלו ארצה והשאר הועברו למחנה עבודה בנוינדורף (Neuendorf). מרים וחבריה עזבו את ארנסדורף רק בחמישה במאי 1942 והצטרפו גם הם למחנה. נוינדורף היה מקום לאו דווקא ציוני. רוכזו בו יהודים ממקומות שונים שבידי חלקם היו אפידיוויט (הצהרה מאדם בארצות הברית על נכונותו לקבל ולכלכל אדם אחר שאמור להגר לשם), והם המתינו שם למעבר לארצות הברית. אלא שרק אחרי המלחמה הצליחו מי ששרדו את השואה להגר לארצות הברית. במחנה הם עבדו בחקלאות ובעבודות נוספות ומרים עבדה במכבסה שהיתה בפירסנוואלדה הקרובה למחנה. במכבסה כובסו גם בגדיהם של שבויים צרפתיים שהוחזקו במחנה נפרד בסמוך למקום. אחד מהשבויים הצרפתיים התיידד עם מרים ובשלב מסוים היא נתנה לו את כל צמידי הזהב שהיו ברשותה לאחר שהבטיח לה שלאחר שישוחרר יחזיר לה אותם. עד היום אני מחכה להחזרתם... במכבסה כובסו גם בגדיהם של עובדי קרקס נודד שנטה את אוהלו בסמוך. בקרקס היו חיות שונות וגם

פילים שהואכלו בלחם ישן, ומדי פעם נתנו העובדים חלקים מהלחם הזה למרים כתוספת למזון שהיא קיבלה במחנה. לפני שעזבו את המקום הציעו אנשי הקרקס למרים להצטרף אל הקרקס ולהתלוות אליהם במסעם, אבל היא סירבה.

יום אחד הציעה לה אשתו של מנהל המחנה בנוינדורף להתלוות אליה לנסיעה לשטולפ, ומרים כמובן הצטרפה אליה בתקווה לפגוש את אמה ואחיותיה. באותו זמן, בשטולפ, כבר רוכזו כל המשפחות היהודיות של העיירה במקום מסוים וגם אמא שלה ושתי אחיותיה הצעירות ממנה, חנה הבכורה שהתה עדיין בברלין, היו אף הן שם. מרים נסעה למקום הריכוז ופגשה את אמה ואת שתי אחיותיה ולהיפרד מהן לפני עלייתה לארץ. היא לא ידעה אז שזו תהיה פגישתן האחרונה. ראש הקהילה היהודית, שהיה אחראי בפני הגרמנים על ריכוז היהודים במקום, פנה אל הגרמנים ואמר שגם מרים יהודייה תושבת שטולפ. אלא שלמזלה של מרים Ordnung muss sein (סדר צריך להיות) והם בדקו במרשם התושבים של העיירה. מכיוון שמרים עזבה את שטולפ כמה שנים קודם לכן שמה נמחק ממרשם התושבים של העיירה. ומכיוון שלא היתה רשומה כתושבת שטולפ - היא שוחררה מהמקום. היא חזרה לנוינדורף.

בנוינדורף הכירה מרים את מי שתהיה חברתה הטובה ותלווה אותה לאורך כל תקופת המלחמה. אנני היתה מבוגרת ממרים בכארבע שנים והיתה כבר נשואה. בידיה היה אפידייויט מאמה ומשתי אחיותיה שהיו כבר בארצות הברית, מסמך שאפשר לה ולבעלה להגר לשם, והם המתינו בנוינדורף, כמו אחרים, ליצאתם מגרמניה. מרים ואנני עבדו יחד במכבסה והתיידדו מאוד. ב-1943 הובאה מרים יחד עם צעירים אחרים ובכללם אנני ובעלה לברלין לפני שילוחם לאושוויץ. מי שגם הגיע לשם היה אדולף אייכמן. הוא הסתכל על הקבוצה של מרים שהגיעה מנוינדורף והכריז בפניהם שהם כוח עבודה טוב, ובעשרים באפריל 1943 הועברו כולם לאושוויץ. כשהגיעו לאושוויץ שמעה מרים את כרוז המחנה מודיע ברמקול שברלין חופשייה מיהודים, "יודן פריי". באושוויץ עבדה מרים עם חבריה בסלילת כבישים. היא היתה צמודה לאנני חברתה. היא נהגה לספר לי שאנני לחשה באוזניה כל הזמן את המילים: "עוד קצת מרגוט, עוד קצת", והמשפט הזה אמנם חיזק אותה והחזיק אותה ברגעיה הקשים שם. יום אחד מרים חלתה והרגישה רע מאוד. בקושי הצליחה לעמוד על רגליה אבל יצאה בכל זאת לעבודה כי פחדה שאם לא תצא תישלח למוות. במהלך היום ראתה המשגיחה שהיא חולה והורתה לה לשבת בצל העץ עד

שיסיימו את העבודה. מרים פחדה להפסיק לעבוד פן הדבר יחרוץ אולי את גורלה, אבל לא היתה לה ברירה ועל אף שפחדה לשבת בצד ולא לעבוד עם כולם, היא עשתה כך. להפתעתה לא רק שלא אונה לה כל רע אלא שבשעות הערב היא הוכנסה לבית חולים שאכלס אסירים פוליטיים. בבית החולים היתה צפיפות רבה ומחוסר מקום היא הושכבה על דרגש יחד עם נערה נוספת. נערכו לה בדיקות דם והתברר שהיא חלתה בטיפוס. אחד מחבריי ביקר ב- 1999 באושוויץ ומצא בארכיון את המסמך הרשמי שהוציא משרד הבריאות של הנאצים במחנה המעצר שמרים שהתה בו על תוצאות בדיקות הדם שערכו לה. הסדר הגרמני מדהים. לרוע המזל חברתה לדרגש קיבלה יום אחד זריקה וכעבור

Kopowanie i rozpowszechnianie bez
pisemnej zgody Państwowego Muzeum
w Oświęcimiu **WZBRONIONE**

Fotokopia została wykonana z akt przechowywanych
w Archiwum Państwowego Muzeum w Oświęcimiu zespół
Akta SS-Hyg. Instytut, sepr. 17, s. 306
Sygn. *D-SS-Hyg. Inst. / 21* Nr inw. *106.106*
Oświęcim dn. *23.04.* 1999 r. podpis *H. Sliwa*

אישור מהארכיון של המוזיאון הלאומי באושוויץ על צילום מסמך, 1999

PAŃSTWOWE MUZEUM W OŚWIĘCIMIU
ARCHIWUM

600
An das **Hygiene-Institut der Waffen-SS** 306/14
Berlin W 15
Knesebeckstrasse 43/44.

1902/1/600
Anliegend wird übersandt:
Material: Blut entnommen am 25.7.43 פסקה 213
zu untersuchen auf Weil-Felix
Name, Vorname: Eidel Harard
Dienstgrad, Einheit: H No 41895
Klinische Diagnose: Ty exant.
Anschrift der einsendenden Dienststelle:
Bemerkungen:

[Signature]
(Stempel, Unterschrift)
SS-Untersturmführer

W.F. 1:8000 positiv
306/14

ab. 27.V.43

תיעוד של בדיקת דם שנעשתה למרים ב-25.5.1943 במכון להגינה של הוואפן אס.אס.

זמן קצר מאוד נפטרה. מרים משום מה לא קיבלה את הזריקה וייתכן שזה מה שהציל באותו זמן את חייה. אך בכך לא תמו תלאותיה הרפואיות שם ובהמשך היא חלתה גם במלריה, ונוסף לכך נאלצו לעקור לה שלוש שיניים, כמובן שללא הרדמה. בצאתה מבית החולים היא שמעה ששואלים מי יודעת לתפור. מכיוון שבהיותה בשטולפ היא עבדה בין יתר העבודות גם במתפרה היא העזה להצביע וכך מצאה את עצמה, יחד עם שתיים-שלוש בנות, עובדת כתופרת במקום בסלילת כבישים. היא עבדה במרתף של בניין המפקדה הכללית של אושוויץ. במקום היתה גם מפקחת שהאזינה כל הזמן לשידורים ברדיו. המפקחת גילתה אנושיות מה ואפשרה גם לבנות התופרות להאזין לשידורים.

ב- 15 בינואר 1945 נשמע רעם התותחים של הרוסים. הגרמנים החלו מיד בפינוי מהיר של עשרות אלפי האסירים שהיו באושוויץ ובמחנות שסביבה. מרים ואנני ובעלה וכל יתר האסירים הוצאו לצעידה ממושכת שכונתה "צעדת המוות". הם הובלו במסע רגלי

ממושך וצעדו במשך שלושה-ארבעה חודשים עד סיום המלחמה. יותר מ- 15,000 אסירים, ובכללם בעלה של אנני, לא שרדו את המסע, נרצחו או נהרגו. מרים שהיתה חולה וחלשה הלכה לצדה של חברתה אנני שלא הפסיקה ללחוש באוזניה: "עוד קצת מרגוט, עוד קצת".

מיום ליום הלך ופחת מספר השומרים הגרמנים שצעדו עם האסירים עד שהאחרונים מצאו את עצמם ללא שמירה. קבוצה של חמש בחורות, ובהן מרים, ובחור אחד נשארו יחד, נדדו בין הכפרים והציעו את עצמם לעבודה. באחד הכפרים התאהב הבחור בבת

האיכר שעבדו אצלו ובסופו של דבר אף נשא אותה לאישה. אנני לא נמנתה עם הקבוצה. לאחר שאיבדה את בעלה שלא עמד בדרך הארוכה והקשה בצעדת המוות, היא החליטה לממש את כוונתה ולהגיע אל משפחתה בארצות הברית. היא ניסתה לשכנע את מרים להצטרף אליה, אבל מרים החליטה לעלות לפלשתינה. אנני יצרה קשר עם חיילים אמריקאים ובעזרתם עלתה על האונייה הראשונה שהפליגה לארצות הברית. מרים, לעומת זאת, פנתה לעלייה לארץ. אנשי החבורה שלה הציעו לה להצטרף אליהם לקיבוץ בוכנוואלד שהיה קבוצת ההכשרה הראשונה שקמה בגרמניה לאחר השואה. קיבוץ בוכנוואלד פעל בבוואריה שבגרמניה במשך כשלוש שנים, ומייסדיו הקימו עם עלייתם לארץ ב- 1948 את קיבוץ נצר סירני. אבל מרים לא רצתה להישאר בגרמניה. היא רצתה לעלות כבר לארץ. בסוף 1945 היא הגיעה למרסיי בצרפת, קיבלה מהארגונים היהודיים מסמכים מזויפים המאשרים, כלפי הבריטים, את כניסתה לארץ ועלתה על אונייה בדרכה לישראל. לפני נסיעתה היא פגשה חבר, שמו אדולף רייך, שהיה עמה בארנסדורף. הוא הגיע לארץ כמה שנים קודם לכן, הצטרף לבריגדה היהודית של הצבא הבריטי ונשלח בחזרה לאירופה. אדולף רייך הציע למרים להינשא לו לצורך הכנסתה לארץ. ייתכן שכוונתו היתה לנישואים פיקטיביים וייתכן שלא, מכל מקום מרים סירבה להצעתו. מי שקיבלה בשמחה את הצעתו ואף נישאה לו היתה חברה של מרים שהיתה עמה באושוויץ. בני הזוג נישאו, כנראה באיטליה כי שם היתה מוצבת הבריגדה. הם עלו לארץ, חיו בקריית מוצקין ונולדו להם שני ילדים, אבל בשלב מסוים, בסוף שנות החמישים, הם עזבו לארצות הברית.

No. 68193		IDENTITY CARD	
Name of holder	MIRIAM EDEL	Place of residence	KEFAR HAMACCABI
		Place of business	- " -
		Occupation	FARMER
		Race	JEW
		Height	168 cm inches
		Colour of eyes	BROWN
		Colour of hair	BROWN
		Build	NORMAL
		Special peculiarities	
		Signature of issuing officer	<i>[Signature]</i> DISTRICT OFFICER
		Appointment	HAIFA DISTRICT
Signature of holder	<i>[Signature]</i>	Place	HAIFA
		Date	6/3/47

תעודת הזהות המנדטורית של מרים, 1947

מרים ידעה שבחיפה יש לה משפחה. לפני פרידתה מאמה ומאחיותיה אמרה לה האם שאחרי המלחמה הם ייפגשו בחיפה אצל הקרובים פרידה וארתור שטרים. בני הזוג שטרים היו קרובים של רוזה ולפני עלייתם לארץ ב- 1933 הם נעזרו ברוזה ובאוסקר בעניינים שונים. רוזה היתה בטוחה שהם ייתנו מקלט זמני למשפחתה לכשיעלו לארץ. אלא שלא כך היה. מרים הגיעה לארץ ובאה מיד לחיפה אל קרוביה אבל הם לא הציעו לה מקלט בביתם אלא יעצו לה לחיות באחד הקיבוצים. לפני עלייתה לארץ שינתה מרגוט את שמה למרים ובשם זה כבר עלתה לארץ. היא בחרה להגיע דווקא לכפר המכבי, נקלטה בקיבוץ ועבדה בלול.

מרים גילתה שאמה ואחיותיה הגיעו אף הן לאושוויץ אך היא לא פגשה בהן שם. כנראה שהן נלקחו ישר להשמדה. קרוב לוודאי שגם חנה הגיעה לאושוויץ ומכל מקום גם היא נרצחה.

זוכרים את הניצוץ? הוא שהביא לנישואינו ב- 27 באוקטובר 1948.

מרים ואני בתקופה שנישאונו

החתונה נערכה בצמצום רב במשרדי הרבנות ברחוב ארלוזורוב בחיפה. אני זוכר היטב שהרב ביקש לקבל ממרים את האישור על כך שטבלה במקווה לפני החתונה. אלא שמרים לא עשתה זאת כלל, וענינו לו שהאישור נשכח בבית. הרב לא נשאר חייב וענה שאם כך, הוא אמנם יערוך את טקס הנישואין אבל את תעודת הנישואין נקבל רק לאחר שנביא את אישור הטבילה במקווה. כמוכן שלא הבאנו אישור כזה עד היום. אלא ש- 12 שנים

(TO BE PREPARED IN QUADRUPPLICATE.)

CERTIFICATE OF MARRIAGE. - תעודת נישואין.

District: הצפון No. H 94411

Marriage solemnised at: 284/67 Town: תל אביב

of 27.10.1948 Date: 19.10.48

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Name and Surname השם והשם	Age גיל	Calling קטגורי	Community קהילה	Residence קטגורי	Name and Surname of Father and Mother השם והשם של האב והאם	Calling of Father and Mother קטגורי של האב והאם	Residence Father and Mother קטגורי של האב והאם	Name and Surname of Witnesses השם והשם של העדים	Calling of Witnesses קטגורי של העדים
Husband הבעל <u>נפתלי רוזנטל</u>	<u>30</u>	<u>חייל</u>	<u>כפר הסככי עברית</u>	<u>כפר הסככי עברית</u>	<u>יעקב, לאה</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>אשר ע"י הרב באיר סול</u>	<u>באקס</u>
Wife האשה <u>מרים אדל</u>	<u>27</u>	<u>תקלאית</u>	<u>"</u>	<u>"</u>	<u>אקסר, רוזה</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>"</u>	<u>"</u>

Certified that the above is a true extract from the Register of Marriage kept at the office of _____ in the town of _____ in the District of _____.

הינני מודיע בזה שהתעודה לעיל היא קטע נכון ממסגרת הנישואין שנערך במסגרת הרבנות הצפון במחוז הצפון בתאריך 3.11.48

Signature: שמואל אדל

Date: 3.11.48

תעודת הנישואין שלנו

אחר כך, כשקיבלה מרים הזמנה מאביה לבקרו בניו יורק וביקשה להוציא דרכון היא התבקשה להציג בפני הרשויות את תעודת הלידה שלה. ברור שמסמך זה לא היה ברשותה וכתחליף נאמר לה שתציג את תעודת הנישואין שלה. או אז היא ניגשה למשרדי הרבנות, ושם, לאחר חיפושים בספרי הנישואין, נמצאה התעודה ונמסרה לה סוף סוף.

חינו בצניעות כנראה לחברי קיבוץ, בשיתוף ובשוויוניות מלאה עם חברינו. מרים ואני חלקנו אושר גדול. מרים - על שמצאה שלוה אחרי הזוועות שעברה, ואני - על שמצאתי אותה. קיבלנו חדר במבנה בן כמה חדרים. זה היה חדר קטן אבל שמחנו בו מאוד, וגרנו בו עד לאחר שנולד ילדנו השני. ב-1956, עברנו לבית גדול יותר. באותה שנה היתה עלייה גדולה לארץ מפולין ובקיבוצים בנו דירות חדשות כדי לקלוט עולים. אצלנו בנו חמש דירות. אחת הדירות נשארה פנויה ואנחנו קיבלנו אותה למגורינו. זו היתה דירה בת חדר וחצי אבל בהמשך היא הורחבה ונוסף לה חדר. בדירה זו גרנו במשך 56 שנים! באוקטובר 2012 מרים חלתה בדלקת ריאות. היא סבלה מחום גבוה והובאה לבית החולים כרמל בחיפה. לאחר ששחררה חזרה לקיבוץ. היא רצתה לחזור לדירתנו אבל מכיוון שנזקקה לעזרה ולטיפולים סיעודיים הסכימה לשהות תקופת מה ב"סביון" לצורך התאוששות והחלמה. התאוששותה היתה קשה והיא נלקחה שוב ושוב לבית החולים. כשחזרה כבר לא

רצתה לחזור לדירה שלנו ונשארה ב"סביון". היא היתה חלשה מכדי לטפל בעצמה וגם אני כבר לא הייתי במיטבי. ב- 2013 חלינו שנינו בדלקת ריאות והובהלנו יחד לבית החולים. בחדר המיון הושכבנו בשתי מיטות צמודות והחזקנו יד ביד כל הזמן. אושפזנו ליום יומיים. כשחזרנו לקיבוץ מרים חזרה ל"סביון" וגם אני הרגשתי שיהיה למעלה מכוחותיי להתגורר בדירתנו בגפי וביקשתי לעבור לאחד החדרים המשמשים היום לדיור מוגן. במשך השנים הוסב המבנה שחדרנו הראשון נמצא בו, כולו, על כל חדריו, לדיור מוגן. רצה הגורל והחדר שעברתי אליו היה אותו החדר שגרנו בו, מרים ואני ובהמשך גם שני ילדינו, בתחילת דרכנו בקיבוץ. המבנה קרוב מאוד ל"סביון" וכך חזרתי להתגורר בסמוך למרים וביקרתי אצלה שעות רבות ביום. גם בהמשך מרים סבלה לא מעט. היא נפלה ושברה עצם באגן ואחר כך גם החלה לסבול מירידה בתפקוד הקוגניטיבי והמנטלי שלה. זו היתה תקופה קשה במיוחד. קשה לי לשכוח את מילותיה האחרונות אליי: "אני עזרתי להרבה אנשים ואף אחד לא עוזר לי. גם אתה, תולה, כבר לא עוזר לי". אני יודע שמחלתה דיברה מפיה ולא מרים היא שדיברה אבל המילים האלה היו קשות לי מאוד ועד היום אינני יכול לשכחן. מרים נפטרה ב- 28 במאי 2014, בגיל תשעים. מאז אני חי לבדי בחדרנו הראשון ונמצא בהשגחת המטפלים ב"סביון". סיפורה של מרים הוא סיפור של אישה שהיו לה נעורים קשים וסוף קשה. אבל בין אלו השניים היו לה, ולנו, חיים טובים.

מרים

הפתעות

ב- 1949 זכינו לשני ביקורים מפתיעים. יום אחד במאי 1949 מרים לא היתה בבית ואני עמדתי במרפסת חדרנו בקיבוץ וצחצחתי את נעליי. היתה שעת אחר הצהריים ופתאום הופיע מולי בחור צעיר לבוש במדים של חייל. הוא ניגש אליי ושאל אותי אם אינני מזהה אותו. האמת היא שלא זיהיתי אותו. לרגע חשבתי שאולי הוא בן דודי אגון שהיה מגויס לצבא הבריטי, אך החייל אמר שהוא אחי. לא ראיתי אותו מעל עשר שנים והוא השתנה ממש לבלי הכר. ואז פניתי אליו בכינוי שדבק בו בילדותו, פּוֹצֵל. כך כינינו בבית את אחי שמואל (אלפרד) כי הוא היה נמוך מאוד ופוצל זה כינוי למשהו קטנטן. כששכחה ההתרגשות סיפר שמואל שבדנמרק, לשם הגיע בגיל 13, הוא שהה כמה שנים ולאחר מכן, עוד לפני שהנאצים כבשו את דנמרק, הוא הוברח לשבדיה ושהה שם עד סוף המלחמה. הוא לא רצה להוציא אזרחות שבדית כפי שעשו אחרים כי התכוון לעלות לארץ, ואכן עשה זאת. שמואל נשאר לחיות בקיבוץ כפר המכבי. שנים רבות היה רווק עד שב- 1957 נשא לאישה את פאולה שהיתה גרושה והגיעה לקיבוץ בעלייה הגדולה מפולין ב- 1956 עם שני ילדיה, בתיה ואריה. אחי ואני החלטנו בשלב מסוים שילדינו נקרא על שמות הורינו, יעקב על שם אבינו ולאה על שם לינה אמנו. לכן כשנולדה בתם המשותפת של אחי ושל פאולה היא קיבלה את השם לאה. גורלו של אחי וגורל אשתו ושניים מהילדים לא היה טוב. אריה ולאה נפטרו שניהם מדום לב בגיל צעיר, פאולה עצמה נפטרה עוד קודם לכן מסרטן וגם אחי נפטר לפני כשלוש שנים בגיל 87. בתיה עזבה את הקיבוץ לפני שנים רבות. לאחר תהליך ההפרטה של הקיבוץ נוצר לצערי סכסוך בינה לבין הקיבוץ ומאז אין בינינו כל קשר.

הביקור השני היה לקראת סוף השנה. אחרי עשר שנים של שהייה בסין הגיעו לארץ אוסקר, אביה של מרים, יחד עם שלושת גיסיו, פיליפ, איזידור ויוסף. אוסקר הגיע עם אישה חדשה, ברטה שהיתה אישה נחמדה מאוד שהגיעה אף היא, כמוהו, לשנתאי. גם איזידור הגיע עם בטינה שבינתיים נישאה לו ושלא הכירה את מרים משטולפ. בטינה היתה אחות רחמנייה במקצועה. אחות היא כנראה היתה אבל ביחס לרחמנייה - אני חולק על כך. הרבה צער היא גרמה למרים. ילדים לא היו לאיזידור ובטינה אבל די כסף היה להם והם שכרו לעצמם דירה בחיפה וגרו בו עד שעזבו את הארץ, והפעם - לארצות הברית. אוסקר וברטה קבעו את ביתם ברעננה. הם גרו שם עד שנת 1953 ואז עזבו גם

הם לארצות הברית, אל קרובי משפחה שהיו לברטה בניו יורק. הם יצאו באונייה מנמל חיפה ולפני יציאתם גרו אצלנו כמה ימים שבהם הספיקו ברטה ומרים להתיידד מאוד. באותה תקופה הוצאת מזומנים מן הארץ בנסיעה לחו"ל היתה אסורה על פי החוק ולכן לפני נסיעתם קנה אוסקר שעון יד שפהאוזן גדול, עשוי מזהב ויקר מאוד כדי שיוכל למוכרו בארצות הברית ולחיות מהכסף הזה. שני האחים, יוסף ופיליפ שלא נישאו מעולם, נשארו לחיות בארץ. הם עברו לירושלים ולמרות שלא היו חרדים אלא דתיים מסורתניים בלבד הם שכרו חדר בשכונת מוסררה וגרו בו. במשך השנים ביקרנו אצלם פעמים רבות ובתקופת הצנע גם הבאנו להם ביצים ועוף.

החיים כמשפחה בקיבוץ

תמיד אהבתי תיאטרון ובכפר המכבי נמנית עם חברי הצוות שהעלה בקיבוץ מחזות. גם שיחקתי במחזות שונים כמו "איי לייק מייק" ו"הדייגים", ובכל שמחה וחג העלינו מסכתות ושירים. באוקטובר 1949, בחג הסוכות, חגגו לקיבוץ בר מצווה לילדי הקיבוץ,

חגיגת "הבת מצווה" של קבוצת כפר המכבי

כפי שהחג "5 שנות התישבות" בוטל, בשל מסיבות טראגיות (נפילת ברוך ז"ל), לא נערך אף חג העשור כמתוכנן, כי האווירה הכללית ביישוב – זמן קצר אחר השבת השחורה ביגור וכליאת מנהיגי הסוכנות על ידי הצבא הבריטי – לא התאימה להפגנות שמחה פומביות.

את המסיבה הגדולה הראשונה בתולדות כפר המכבי חגגנו בעצם רק אחר קום המדינה, בסוכות 1949, 13 שנה אחרי עלייתנו על הקרקע. זכורה במיוחד ההצגה הגדולה של ה"קוקאי הירוק" (מאת ארטור שניצלר) שהציג החוג הדרמאטי שלנו, תחת בימויו והדרכתו של רוברט מרכפלד ז"ל, שמילא בה גם את התפקיד הראשי. שמורה איתנו עדיין התכניה שפירסמנו בערב זה, בו כיבדונו בנוכחותם אורחים רמי מעלה מכל קצווי הארץ.

אני מוקף בעיגול

תוכנית לערב החגיגה י"ג שנה כפר המכבי

14 באוקטובר 1949, בשעה 9.

סוגטה ופוגה לשני פסנתרים ל"ו.א. מוצרט ע"י שני פסנתרים סטלה וידר ואריה בלדוס.

"הקוקאי הירוק"

גרוטסקה במערכה אחת מאת ארתור שניצלר. עברית בידי יצחק שנברג, ביום. יעקב מרכפלד, התנארות: ישראל שאל, התלבושות בידי חברות הלהקה.

הנפשות:

אמיל, הדוכס דה-קדיניאן – מנחם יורדן
 פרנסוא, הרוזן דה-נוזין – ישראל שאל
 אלבין, שבאליה דה-לא-טרמוי – יהודה וקסמן
 המארקו דה-לנסאק – שלמה שנטל
 סברניה, אשתו – שלמית פלקנטין
 פרוספר בעל בית המרחץ
 דירקטור של תיאטרון לשעבר – יעקב מרכפלד

הלהקה שלו:

אנרי – עלי פלקנטין
 גיום – יוסף מייזל
 סצבולה – שמחה ניימן
 זיל – שמואל גולדויין
 אטיין – יעקב וולף
 מוריס – מרדכי גולדשטיין
 מישה – ליטה וקסמן
 בליטוט – אלנה פונק
 ליאוקדיה, שחקנית, אשתו של אנרי – חוה מרכפלד
 גרסת, פילוסוף – צבי בטשא
 ליברא, חיט – צבי נשרי
 גרו, פוחח – נפתלי רונטל
 הקומיסאר – זאב רבנזט
 אזרחים ונשי אזרחים

מקום העלילה: פאריס, ה-14 ליוני 1789, בערב, בבית המרחץ של פרוספר.

והשמחה היתה גדולה מאוד. זה היה אירוע מדהים והשתמשנו במהלכו גם באפקטים פירוטכניים. העלינו מחזה שנכתב על ידי מחזאי יהודי אוסטרי שעסק במהפכה הצרפתית והיה לי בהצגה תפקיד גדול למדי. באותו היום ביקרה גולדה מאיר, שהיתה אז שרת העבודה, בקיבוץ רמת יוחנן הסמוך ובאה אלינו לצפות בהצגה. בסיומה היא אף החמיאה לנו ואמרה שזה היה יפה מאוד אבל היא לא היתה יכולה שלא להוסיף את המילים "אבל למה לא משהו ישראלי?" היו במקום גם כמה עיתונאים ואני זוכר את הכותרת בטור "ראיתי שמעתי" בעיתון הארץ שהופיע לאחר מכן: "ראיתי אידיאולוגיה ונפט" בהתכוונו לכפר המכבי שנמצא מול בתי הזיקוק.

באותו החודש הפתיעה אותי מרים ברפת ובשורה בפיה. "אני חושבת שאני בהיריון" אמרה ואושר רב נסוך על פניה. מעולם לא ראיתי אותה כל כך מאושרת כמו ביום ההוא. נדבקתי באושרה, וב-12 ביולי 1950 נולד ילדנו הראשון. אחרי כל הסבל שעברה מרים נוצרו בתוכה חיים חדשים! על אף שהיינו שנינו אנשים חילוניים לחלוטין ראינו בכך אצבע אלוהים. אלוהים נתן לנו המשך! לכן קראנו לילדנו בשם יונתן. לאחר לידת יונתן החלטנו מרים ואני למחוק את גרמניה מחיינו וכצעד ראשון החלפתי את שם המשפחה לשם עברי כדי שלילדי יהיה שם עברי. רוזנטל נמחק ונקראנו רון. גם אחי שינה בעקבותיי את שם משפחתו לרון. למרים היה קשה לעזוב את יונתן בבית הילדים. הדבר לא נתן לה מנוח והיא לא הבינה איך מפרידים אותה מבנה אפילו רק לשעות הלילה. היא נהגה לקום בלילות, ללכת לבית הילדים, לכסות את יונתן ולגנוב איתו כמה דקות. גם אני נהגתי לשהות שם, לשיר לו ולשאר הילדים שירים או לספר להם סיפורים.

שיחותיי עם הארנבת

זמן אחר כך חוסל ענף הרפת בקיבוץ עקב מחלת השחפת שפרצה בה ואני עברתי לעבוד בכרם. בכרם עמד צריף קטן ובו נחתי ואכלתי את ארוחת הבוקר. יום אחד בהיותי בצריף הרמתי את ראשי ומולי עמדה ארנבת. כשחזרתי הביתה סיפרתי ליונתן בני סיפור על פגישתי עם הארנבת ועל השיחה שניהלתי אתה. גם למחרת המשכתי לספר ליונתן על השיחות שלי עם הארנבת שבאה לבקרני פעם נוספת, וכך סיפרתי לו סיפורים רבים. היום ישבתי בצריף ושמעתי רשרוש. הרמתי את ראשי ומי עמדה מולי? ארנבת! בירכתי

אותה לשלום והיא השיבה לי שלום.

”מי אתה?” שאלה. ”אני נפתלי. אבל כולם קוראים לי תולה”. ”ומי את?” שאלתי ”אני ארנבת, כן כן, אני ארנבת. ומה אתה עושה כאן, תולה?” ”אני עובד בכרם”.

”כרם?” מה זה כרם? בשביל מה לך כרם?”

”כרם הוא מקום שמגדלים בו גפנים לענבים, את הענבים אוכלים או שמכינים מהם יין. עכשיו ספרי לי מה את עושה כאן, ארנבת?”

”אהה, אני מטיילת לי, נחה קצת מהגורים הרעשניים שלי, הם כל הזמן שואלים אותי שאלות בלי הפסקה אוף, אני כבר עייפה! ומה אתה עושה עכשיו תולה?”

”אני אוכל ארוחת בוקר, גברת ארנבת”.

”כן, את זה אני רואה, אבל מה אתה אוכל?”

”הגורים שואלים הרבה שאלות, אה?” היא שתקה והביטה בי מצפה שאענה לה. ”אני אוכל לחם עם ...”

”רגע, מה זה בכלל לחם?”

”לחם זה תערובת של קמח, שמרים ומים שמערבבים אותם יחד ומכניסים לתנור”.

”הבנתי, ומה עוד יש לך?”

”בלחם שלי יש נקניק. נקניק עשוי מבשר”, הוספתי לפני בוא השאלה. הנה לך, תטעמי”, אמרתי ושמתי לפניו מעט מן הנקניק.

”אוי, בשר? אני לא אוכלת בשר אף פעם! רק צמחים רעננים. כך אוכלים אני והגורים שלי וכל הארנבות שאני מכירה. אוי, הגורים שלי לבדם עכשיו, אני צריכה למהר וללכת אליהם, אבל אני אחזור בכל פעם שארצה לנוח מהם”, כך אמרה ודילגה לה במהירות מהמקום.

למחרת הוספתי לספר ליונתן על השיחות שלי עם הארנבת, הארנבת שבאה היום לבקרני ובפיה הרבה מאוד שאלות :

”סיפרת לי על הענבים ועל יין, מה זה יין? בשביל מה הוא משמש? גם לך יש גורים שאתה נח מהם כאן? איפה הם? כאן אתה גר? בשדה הזה?”

”יין זה המיץ של הענבים, מיץ שתסס, והוא משמש לשמח את הלב”.

”גם אני אשמח אם אשתה מהיין הזה? תן לי יין עכשיו”, ביקשה.

”לא כדאי שתשתי יין, זה לא יהיה לך נעים”, צחקתי, ”אבל, הנה, תשתי מזה”, אמרתי ומזגתי מהתה שלי לצלוחית קטנה. הארנבת ניגשה לצלוחית רחוחה מעט ושלחה לשון ללקק את הנוזל הענברי.

”זה טוב“, אמרה והמשיכה ללקק. ”הגורים שלך, ספר לי עליהם“, דרשה.
”יש לי גור אחד קטן וחמוד. קוראים לו יונתן והוא ילד נחמד ולא מבבלבלי לי את המוח,
אדרבא. בכלל, אני אוהב לבלות איתו. הוא נמצא בבית הילדים, ואני גר שם, את רואה
את הבתים הללו? שם אני גר עם עוד הרבה אנשים“.
למחרת באה הארנבת עם הגורים שלה להראות לי אותם. ארבעה גורים היו לה, קטנים
ושובבים.

”שלום לכם“, אמרתי, ”איך קוראים לכם?“
”לא צריך לקרא להם, הם תמיד כאן“, אמרה הארנבת. ”זה הגור הראשון, זה הגור השני,
זה הגור השלישי, וזה הגור הרביעי. הגור החמישי איננו“. ”לכו לשחק“, אמרה להם, ”אני
עכשיו משוחחת עם תולה. אל תפריעו“.
מזגתי לה שוב מהתה, היא התכבדה והמשיכה לשאול ”איפה היית אתמול? אני הייתי
כאן ואתה לא היית“.

”אתמול היה יום שבת, אנחנו לא עובדים ביום שבת“.
”למה? מי אמר שלא עובדים ביום שבת?“
”אלוהים אמר, זה חוק שכתוב בתורה שלנו“.
”אלוהים? מה זה אלוהים?“

”אלוהים הוא מי שיצר את הכל, את העולם ואת מה שבו. אותנו הוא יצר בדמותו ואמר
לנו איך להתנהג בעולם. איך לעזור אחד לשני ואיך לאהוב את כל שברא“.
”באמת? גם לי יש אלוהים?“
”גם לך יש אלוהים“.

”גם לזאב יש אלוהים?“ המשיכה להקשות.
”בטח, גם לזאב יש אלוהים“.
”אני לא מאמינה לך, לזאב אין אלוהים!“ קבעה.
”למה את אומרת את זה?“

”כי הוא טרף את הגור החמישי שלי, לזאב אין אלוהים!“
”אני מבין אותך, את כועסת על הזאב. יש כאלה שמוחקים את אלוהים מליבם ומתנהגים
כמו הזאב. זה רק אומר שאין אלוהים בלבם, אבל דעי לך שרע להם מאוד כי אלוהים
זה גם אהבה וגם שמחה, ואם הם מחקו את אלוהים מלבם הם מחקו גם אהבה ושמחה“.
היא שתקה, שוקלת את דבריי. ”אתה יודע, אני שמחה שנתרו לי ארבעה גורים. גם להם
יהיו גורים רבים ואנחנו נמלא את הארץ“, אמרה, קמה והלכה.

”הי, תשאירו גם לנו מקום“, קראתי אחריה בצחוק. ”לנו יש אלוהים בלב, נוכל לחיות יחד“. היא הפכה פניה אליי וקראה ”ברטה, אנחנו יחד תמיד, עוד אבוא לבקר“.

בשניים באוגוסט 1956 נולד ילדנו השני, יעקב. מיד כינינו אותו ינקי, וכך זה עד היום. אושרה של מרים גדל וחייה סבבו סביב הילדים. ב- 1960 קיבלה מרים מאביה כרטיס לאונייה המפליגה לניו יורק ולאחר התלבטות רבה היא הסכימה להיפרד מהילדים לשלושה חודשים, ובסוף אותה שנה נסעה לבקר אותו ואת ברטה. בניו יורק היא פגשה גם את אנני חברתה מאושוויץ והתרגשות היתה גדולה. בשובה לארץ, והיא בת 39 בלבד, מרים

אני כבן ארבעים

חלתה, ברחמה אובחן גידול והיא נותחה להוצאתו. אבל מרים היתה אישה חזקה מאוד, היא החלימה ושובה לעבוד בלול. אני סברתי שזו עבודה קשה מדי עבורה ולאחר שכנועים לא מעטים היא נאותה לעזוב את העבודה וללכת ללמוד. היא למדה תפירה והחלה לעבוד בקיבוץ בתפירה. היא עזבה את התרנגולות לטובת אנשים. מרים אהבה מאוד את עבודתה החדשה. במיוחד אהבה את המגע והקשרים החברתיים החדשים שנוצרו לה כתוצאה מכך שאנשים הגיעו אליה בבקשות תפירה או ביצוע תיקונים בבגדיהם.

אנני באה לבקר את מרים בקיבוץ. ביקורה הראשון היה ב- 1962. היא הגיעה יחד עם בעלה השני, רוברט, שנישאה לו בארצות הברית, ולאחר שנפטר המשיכה להגיע לבדה. לאנני לא היו ילדים וקרבתה למרים היתה גדולה. כשנה וחצי לאחר ביקורה של מרים אצל אביה, הוא נפטר. ברטה אשתו הודיעה לנו על כך במברק ומרים שמרה את המברק. גם בעלה של אנני נפטר באותה תקופה. לאחר מכן הגיעה אנני לבקרנו כמה פעמים נוספות. בביקורה השני היא הביאה עמה מכתב מאביה של מרים. למכתב היה מצורף שעון הזהב שהוא קנה בארץ ערב צאתו לארצות הברית. התברר שלפני פטירתו ציווה אוסקר את השעון למרים בתו. ברטה מילאה את צוואתו ושלחה אלינו, עם אנני, את השעון. החלטנו גם אנחנו לנהוג כך ומסרנו את השעון ליונתן בננו הבכור בהגיעו לגיל חמישים. אני מקווה ומאמין שהשעון לא יימכר ויועבר במשפחתנו מאב לבנו עוד שנים רבות. אנני עצמה נפטרה משבץ מוחי שאירע בפתאומיות כשהיתה בתוך רכבה בניו יורק. היא נפטרה ב- 2004 בגיל 88.

השילומים מגרמניה

בשנות השישים נחתם בין ישראל לגרמניה הסכם השילומים. במסגרתו קיבלנו פיצויים כספיים על שנות הסבל שעברנו ועל אובדן משפחה ורכוש בשואה. או כפי שמרים נהגה לומר: "פיצוי על כל טיפת דם - מארק". השילומים, שהיו סכומים חד פעמיים שקיבל כל ניצול ניתנו על פי קריטריונים מסוימים ואנחנו קיבלנו הרבה כסף. אני קיבלתי כסף וגם מרים קיבלה כסף - והקיבוץ לקח את הכסף. מאחר שכרתנו ברית של שותפות ושוויון בכל העברנו את כל כספי השילומים לחשבון הקיבוץ. על פי אותו עיקרון של שותפות ושוויון מסר הקיבוץ מכספי השילומים שקיבלו הניצולים סכום של 1200 לירות, אולי קצת פחות, לכל אחד מחברי הקיבוץ, בין שהיה ניצול שואה ובין שלא היה כזה. לכן כל משפחה קיבלה 1200 לירות, בכסף הזה קניתי שתי מיטות, אופניים לילד וגרמופון (פטיפון ישן). בכך הסתכמו השילומים שקיבלתי. היו בין חברי הקיבוץ ניצולים שקיבלו את הכסף ולא העבירו אותו לחשבון הקיבוץ. הם החליטו שעכשיו כשיש להם כסף הם יחיו טוב יותר בחוץ והם עזבו את הקיבוץ. אבל האמת היא שלא היו רבים כאלה. בהמשך קיבלנו מהגרמנים, שוב על פי קריטריונים מסוימים, רנטה חודשית, וגם הרנטות החודשיות האלה הוכנסו ישר לחשבון הקיבוץ. במשך הזמן הפריש הקיבוץ מהרנטות לניצולים סכומי כסף שהיו מגוחכים ממש ושנראו כמו גמילות חסדים או צדקה. וגם זה לא קרה כמובן מאליו אלא קדמו להחלטה דיונים רבים וויכוחים אינסופיים והצבעה על כך בקלפי. מעולם לא נגענו בסכומי כסף וחסכנו אותם עבור ילדינו. המקרה ששינה את הרגשתי כלפי הקיבוץ היה ב- 2012. נועם נכדנו הראשון בישר לנו שהוא עומד להתחתן. שמחנו כמובן מאוד ורצינו, מרים ואני, לתת לו סכום כסף מסוים כמתנת חתונה. היה לנו קצת כסף שאספנו במשך השנים ומרים ביקשה מהקיבוץ לקבל לרשותה שתי רנטות מהכספים המגיעים מדי חודש עבורנו ומועברים מיידית לקיבוץ. בסך הכל היה מדובר על סכום של 8000 שקלים. הקיבוץ סירב לבקשתה. לא התווכחנו וקיבלנו עלינו את הדין אבל נפגענו מכך מאוד. הרי הקיבוץ, שהיה לנו כבית וכמשפחה, קיבל מאתנו סכומי כסף גדולים מאוד במשך כל השנים, סכומי הרנטות והשילומים, העולים לאין ערוך על הסכום שביקשנו לקבל. ובכל זאת נענינו בשלילה. באותה שנה חלתה מרים ועזבנו את הנושא. עזבנו אותו לפחות כלפי חוץ. זה היה לפני שנתיים-שלוש ומאז אני מרגיש שאינני אותו חבר קיבוץ שהייתי כל השנים. יחסי השתנה. הרגשתי השתנתה. עם זאת אני יכול

לומר שבכל זאת ייתכן שהקיבוץ למד דבר או שניים על התנהלות נכונה עם החברים והטיפול שאני מקבל מהקיבוץ בזקנתי, וגם מרים בזמנה קיבלה אותו בתקופת מחלתה, הוא יוצא מן הכלל. לא רק אני אלא כל החברים בני גילי שנמצאים בקיבוץ מקבלים טיפול מצוין ויחס נעים ביותר.

מציאות וחלום בערבוביה

ד.מ. 6		מברק		טופס 9		מס' 10	
נתקבל		תוראות שרות		בית הדואר המקורי		חותמת בית הדואר	
ע"י	מ: - בשעה	נש"ח	בשעה	מס' המלים	מס' מקור	מס' סדורי	א"ל
	יפ"ט	2350		New York	9	7678	
Miriam Ruv Kibbi U'Yan Mamshke							
Sender Vater gatorben							
Berta							

ד.מ. 609/0

בכפר המכבי נסלל שביל רחב ויפה להולכי רגל שחוצה את כל הקיבוץ. באופן ראשוני היה השביל מיועד להולכי רגל אבל לעתים נסעו עליו גם מכוניות. ערב אחד בשעות הדמדומים, זה היה ב- 2006, הלכתי כהרגלי לאורך השביל ורכב שהגיע מולי ולא ראה אותי כמעט שדרס אותי. הלכתי למזכיר המשק וביקשתי להתקין במקום מחסום שהרי השביל מיועד למעשה להולכי רגל ולא למכוניות. הובטח לי שכך ייעשה, וזמן קצר לאחר מכן, אולי אפילו כבר למחרת היום, הותקן המחסום. כמה ימים אחר כך כשהלכתי שוב בשביל הבחנתי בסוף השביל בבור עמוק באדמה. הבטתי בבור ולא הבנתי למה יש כאן

בור. באותו לילה חלמתי חלום ובחלומי אני מביט אל תוך הבור הזה ובעודי בוהה בו צפו ועלו לנגד עיניי בערבוביה עבר והווה, הבטחות שווא ושווינויות שהיתה והסתיימה עם הופעתו של הקומקום החשמלי הראשון בחדרי החברים. אחריו באו הרדיו והכיריים, אחר כך חברים הפסיקו להגיע לחדר האוכל המשותף ועל שותפות דיברו כבר בנוסטלגיה. צפו ועלו לנגד עיניי הפשעים והשקרים והדחיינות האין סופית, משבוע לשבוע, שנהגו בה באסיפות הקיבוץ. בהווה מתהווה קיבוץ חדש שבו כל אחד לעצמו, ואלוהים לכולם. גם שם ניתן לו: הפרטה. בעודי עומד ובוהה כך, בחלומי, ליד הבור הרגשתי שכל הדברים הללו יפרצו החוצה ויוציאו את חרפתנו ברבים. לא רציתי שהדור הבא ישמע ויראה את כל החטאים האלה. לא רציתי שכל הרע הזה יועבר לקיבוץ החדש, להווה. "יש לכסות את הבור", צעקתי, "יש לכסותו, ומיד!" והבור, אכן, כוסה.

ילדיי ונכדיי

כפי שסיפרתי בני הבכור, יונתן, נולד ב- 12 ביולי 1950. הוא עובד היום במנהל ההנדסה של עיריית חיפה. הוא נשוי למירי שמשמשת מזכירה טכנית בקיבוץ ונמצאת לפני יציאה לגמלאות. יונתן ומירי העניקו לי את שלושת נכדיי הראשונים: רותם, שחיה בתל אביב ועוסקת במלונאות, נועם שעוסק במחשבים נשוי לדנית שעובדת במשטרת הגבולות. לצערי הרב לא נכחנו בחתונתם כי באותו החודש מרים חלתה והיתה מאושפזת בבית החולים. הם חיים ליד חולון ולפני כשנה הולידו את הנין הראשון שלי, אורי. נכדי השלישי הוא אלעד, שבשעות היום עובד בגינון בקיבוץ ובשעות הערב לומד הנדסה באורט קריית ביאליק. יונתן ומירי וגם אלעד חיים כאן בקיבוץ.

בני השני, ינקי, נולד בשניים באוגוסט 1956. הוא עוסק בחקלאות וניהל חווה חקלאית ברעננה הוא נשוי למיכל, דיאטנית קלינית ומומחית לסכרת העובדת בבית החולים איכילוב, ויש לי מהם שתי נכדות, נעמה שמסיימת את שירותה הצבאי בימים אלה ונוגה שתתגייס השנה לצבא. ינקי ומשפחתו חיים בתל אביב.

יונתן בא לבקרני הרבה מאוד. וגם מירי ואלעד באים. ינקי מגיע אחת לשבוע, לפעמים בחברת אשתו או בחברת בנותיו. גם רותם ונועם עם אשתו ובנו הקטן מגיעים לבקרני, אלא שלדאבוני הנין הקטן שלי לא כל כך מתעניין בי בימים אלה.

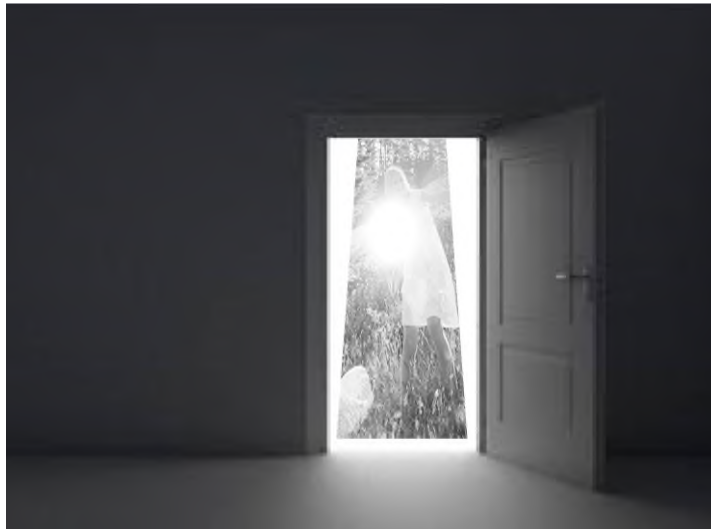

חמשת נכדיי, משמאל לימין: אלעד, נועם, רותם, נעמה ונוגה

אחרית דבר

אני מביט בדלת האחרונה שלצדה אני יושב. לעתים היא נפתחת כדי סדק. הפרוזדור שלי הולך ומחשיך, ומבעד לסדק הנפער בדלת האחרונה אני רואה אור בוהק שמאיר פרוזדור ארוך עד אין סוף. עומדת בו אישה צעירה וחיוכה נעים ומזמין, ידיה מושטות אליי והן צחורות. אין עליהן מספר. היא אומרת לי: "עוד קצת תולה, עוד קצת". הדלת נסגרת שוב ואני רוצה לענות לה, לדבר אליה ולומר לה: "כן, אני יודע, עוד קצת מריס, עוד קצת מרגוט עוד קצת".

בדרכי שלי
מילים: פול אנקה
לחן: קלוד פרנסואה ז'אק רבו
תרגום: אריק לביא

הנה, הסוף קרוב,
הזמן חולף לו עם הרוח.
רעי, לכם אומר,
בלי בושה - הכל פתוח.
חיי היו יפים,
מדבריות רבות עברתי.
אבל, בדרכי שלי, תמיד הלכתי!

לא פעם, את נפשי
ללא סיבה, נשאה הרוח.
בניתי ארמונות
על יסודות בלי שום ביטוח.
אוצרות זהב נוצץ
באשפתות אני חיפשתי.
אבל, בדרכי שלי, תמיד הלכתי!

היו זמנים, כן ידידי,
בהם טרפתי עד בלי די.
וכשגבר בי הספק
זעקתי ברעף הניק.
אבל גם אז, בדרכי שלי, תמיד הלכתי!

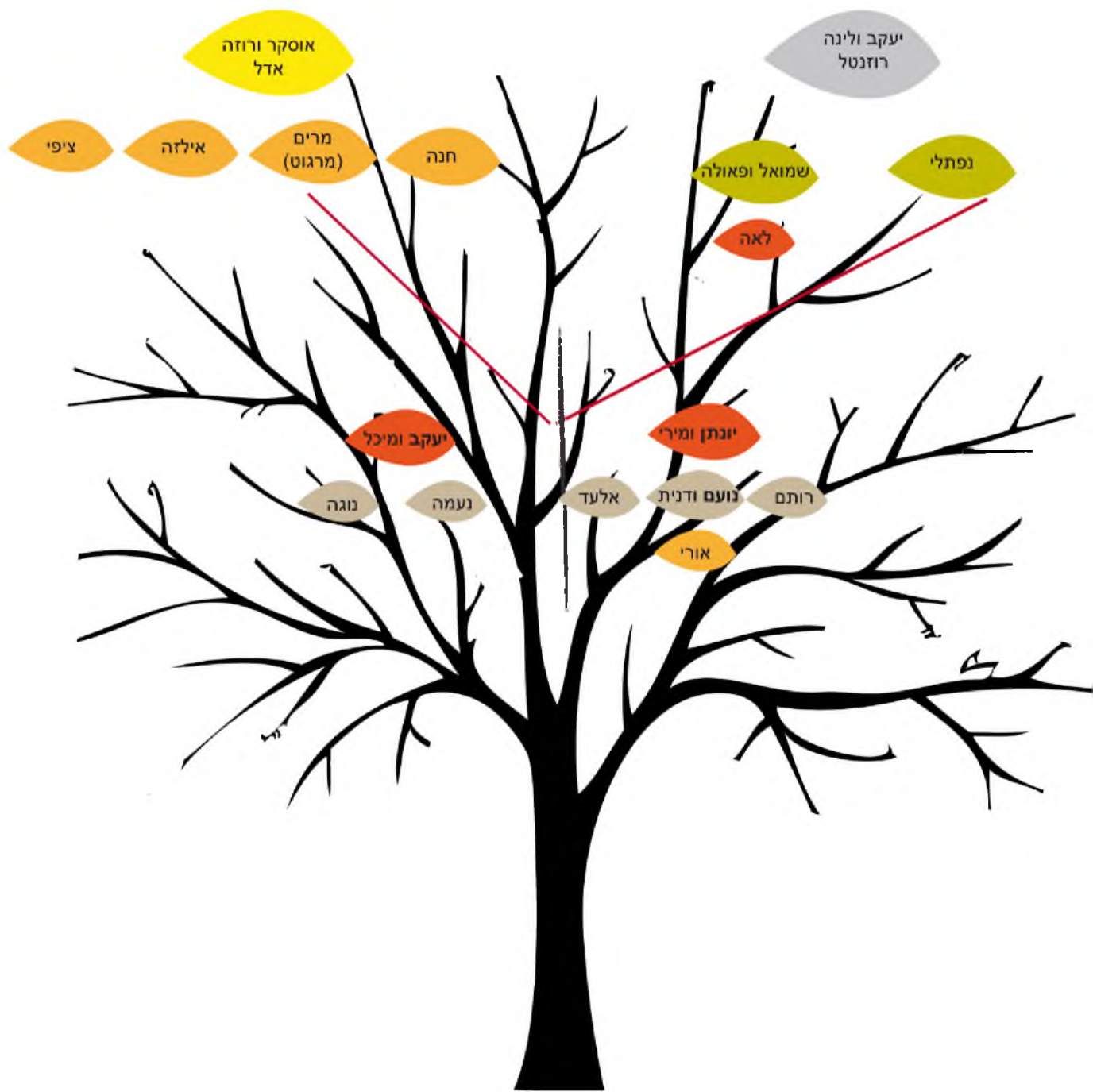
אהבתי סתם לצחוק,
היו ימים שגם בכיתי.
ועכשיו, כשהכל נגמר
אני יודע, שרק זכיתי.
עשיתי דרך ארוכה,
בה גם נפלתי ושוב קמתי.
אבל, בדרכי שלי, תמיד הלכתי!

כי מה יש לו, לבן אדם,
רק את עצמו, וזה לא סתם
לומר את מה שבלבו
גם אם כולם תמיד נגדו.
לכן, אני, בדרכי שלי, תמיד הלכתי!

כן, בדרכי שלי, תמיד הלכתי.

עץ המשפחה של נפתלי ומרים רון

סיפור זה נכתב בסגנונו ובאחריותו של המספר.
הסיפור יצא לאור במסגרת שירות "סיפורי חיים", יד שרה.
ירושלים, תשע"ה 2015
במימון העמותה "זיכרון, אחריות ועתיד".

ריאון: כנרת בהלול
עריכה: נורית גרובר
עיצוב גרפי: אסתי גפר

יד שרה

שדרות הרצל 124 ירושלים 96187
טלפון: 02-6444683 סיפור זה נכתב בסגנונו ובאחריותו של המספר.

